

Futball és politika a 20. századi Magyarországon

Az Angliában kialakuló futball a második ipari forradalom idején az ipari nagyvárosok munkásnegyedeiben jött létre nézőket szórakoztató, olcsó tömegsportként (csak egy labda és némi szabad tér volt szükséges hozzá) – szemben az inkább a társadalom felsőbb rétegei által űzött, arisztokratikus karakterű, egyéni, költséges, eszközigenyes sportágakkal.^[2]

E jellegzetességei következtében a labdarúgás kezdetől fogva nagy népszerűsége tett szert, és hamar elterjedt minden más társadalmi rétegben és európai államban, majd a földrészen kívül is hódítani kezdett, és mára minden civilizációra kiterjedően univerzálissá vált.

A csapatok eleinte egy-egy társadalmi csoport, lakókörzet szerint jöttek létre, a szurkolók a focicsapat által reprezentált közösségből kerültek ki.^[3] A labdarúgás kezdetől demokratikus játékként működött, tehetsége révén bárki szép karriert futhatott be, ami páratlan mobilitási esélyt nyújtott az alacsonyabb státusúak számára, innen a merev szerkezetű, zártabb társadalmakban (autóriter, totális államokban, elmaradottabb, szegényebb országokban) meglévő kiugró népszerűsége.^[4]

Európa keleti felén a labdarúgás világa mindig is szoros kapcsolatban állt a politika szférájával. A legnépszerűbb sportág Közép- és Kelet-Európa térségében (de nem egyszer más régiókban is) államügy volt, a kisebbségi komplexussal küszködő, ellenségekkel, riválisokkal körbevett országokban a nagypolitika időszakonként megpróbálta legitimációs és propagandacélokra felhasználni a futballt.

Magyarországon a labdarúgás a dualizmus időszakában főként az osztrákokkal, a két világháború között pedig a kisantantba tömörült, a magyar állam-

[1] Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Nemzetközi és Elméleti Gazdaságtan Tanszék, egyetemi docens (szabor@sze.hu).

[2] Mint például az atlétika, a torna, a vívás, a kerékpározás.

[3] A csapatkötődés később már bonyolultabb összetevőkön alapult: gyermek- vagy ifjúkorhoz kötődve a családi szocializáció, baráti, iskolai kapcsolatok, foglalkozás, osztály-, vallási vagy ideológiai kötődés is alakíthatta (pl. munkás, keresztény, vasutas csapat).

[4] Hadas Miklós – Karády Viktor (1995): *Futball és társadalmi identitás*. Replika, 1995. június, 17-18. 90-92.

mal élesen szemben álló három szomszéd országgal szembeni kulturális fölényt hivatott igazolni, illetve a követni kívánt Nyugat-Európához tartozást, az „európaiságot” igyekeztek vele jelképesen kifejezni. (Közép-Európa többi államának nacionalista hatalmi elitjei hasonlóképpen igyekeztek kiaknázni ekkoriban a labdarúgásban rejlő politikai lehetőségeket.)

A totalitárius szocializmus idején még fontosabb politikai eszközzé vált, a szovjet típusú rendszer felsőbbrendűségét próbálták vele bizonyítani a kapitalizmussal szemben. A futballt továbbá fel lehetett használni a diktatúrák (nem csak a szocialista változatok, hanem az egyéb despotikus rezsimek) belső legitimitációjára is, a népszerű sportág sikereit a hatalom a saját sikerének állíthatta be, miközben a tömegérzelmeket, indulatokat is levezethette vele.^[5]

A központosított államokban, a nacionalista és/vagy szocialista (fél) diktatorikus rezsimek alatt a fővárosi csapatok szóltak bele a bajnokságba. Időszakonként direkt, kézi vezérléssel – máskor közvetett módon, a véletlenek nagyobb szerepet adó módon – felülről irányítottan zajlottak a bajnokságok, kiválasztott és támogatott fővárosi csapatokkal (az erőszakszervezetek, hadsereg, rendőrség csapatainak kiemelt támogatásával).

A DUALIZMUSKORI KEZDETEK

A sport megjelenése, az első sportklubok

A 19. századig Magyarországon a sport angol mintára az arisztokrácia „izzadságmentes” testmozgását jelentette (agarászat, vadászat, lóverseny). A század közepén német mintára a német kultúrájú (német és zsidó) városi polgárság körében megjelent a gimnasztika, vagyis a szertorna, ők alapították a Nemzeti Torna Egyletet (NTE).

A modernizáció során a nemességnél divatba jöttek a saját fizikai erőt igénybevevő, versengésen alapuló egyéni sportok, melyeket közösen atlétikának neveztek, ide tartozott a vívás, ökölvívás, evezés, úszás, korcsolya is. A magyar nemesség a „kötött, konzervatív, zsidó-német szobatornával” szembeállította a „keresztény úriemberek által szabadban űzött, modern” atlétikát. 1875-ben a NTE-vel szemben létrehozták a Magyar Atlétikai Clubot (MAC), tagjai kizárólag magyar keresztény nemesek lehettek.^[6]

A 80-as évekre a fővárosban az úri középosztályhoz nem tartozó polgári csoportoknál a torna terjedt el, vegyes társadalmi összetételű helyi sportegyesületek jöttek létre: 1885-ben a belvárosban megalakult a Budapesti Torna Club

[5] Uo. 90. Tanulmányuk alapvető a hazai politikai rendszerek futballhoz való viszonyulásának, illetve az egyes korszakokban a labdarúgás és a társadalmi identitás viszonyának elemzése terén.

[6] Hadas - Karády (1995): i. m. 94.; Zeidler Miklós (2012): *A labdaháztól a Népstadionig - Sportélet Pesten és Budán a 18-20. században*. Kalligram, Budapest; Szegedi Péter (2011): *A futballmező. Kísérlet az 1945 előtti magyar labdarúgószféra történeti-szociológiai modellezésére*. Sic Itur Ad Astra, 62. 124.

(BTC), a fővárossal szomszédos, munkások és zsidó kispolgárok lakta Újpesten pedig az UTE (a helyi nagyiparosok, vállalkozók által támogatott Újpesti Torna Egylet), amelyek később nyitottak az atlétikai sportágak felé is.

1888-ban az asszimilálódní szándékozó, belvárosi zsidó polgárok, kereskedők, gyárosok csoportja létrehozta a Magyar Testgyakorlók Körét (MTK). Az összmagyarságra utaló névben benne volt a beolvadási szándék, illetve a lokális, helyi kötődés elutasítása. Budapest lakosságának 23%-a ekkoriban zsidó származású volt (Judapestnek hívták egyes körökben), egyes belső kerületekben zömmel ők laktak. Az MTK volt az első polgári sportklub, ahol elsősorban a még újdonságnak számító atlétikával foglalkoztak. Az alapítók, a vezetők származása, szociológiai jellemzői a kezdetektől kialakították az egyesülettel kapcsolatos antiszemita előítéleteket.^[7]

A labdarúgás megjelenése

A torna és az atlétika abban hasonlítottak, hogy egyaránt egyéni sportok, a nemesség és a polgárság tagjainak individualizmusát szolgálták, tükrözték vissza. Az alsóbb társadalmi csoportok körében nem voltak túl népszerűek, megjelent ellenben náluk egy igazi tömegsport, a látványosabb, alacsony költségű és csapatban űzött labdarúgás (korabeli kifejezéssel a „rugdaló”).^[8]

A 90-es években a polgári sportkörök nyitottak a munkásság sportigényei iránt, s sorra hozták létre futballszakosztályaikat (elsők a nemzeti színékből a piros-fehér színt választó BTC).^[9] Sőt, a labdarúgásra koncentráló új klub is alakultak, mint például az 1899-ben alapított, zöld-fehér nemzeti színű Ferencváros Torna Club (FTC). Az egyesületet ferencvárosi sváb kispolgárok, iparosok, szakmunkások gründolták, a közkedvelt Fradi elnevezés a zömmel németajkú kispolgárok és munkások által lakott városrész német nevéből (Franzstadt) ered.^[10]

Már az 1890-es években, a kezdetek kezdetétől jól elhatárolhatóak a csapatok alapítóinak, játékosainak, szurkolóinak és támogatóinak eltérő társadalmi, szociológiai összetétele. Elsősorban helyi kötődések (város, városrész, kerület), másodsorban társadalmi-foglalkozási, vallási-etnikai csoportok mentén jöttek létre az első sportegyesületek.^[11]

[7] Vezetője, az egyesület elnöke 1905-től sokáig, egészen az 1944-es deportálásokig Brüll Alfréd, a művelt, vagyonos zsidó nagypolgár és pénzmágnás volt, kiváló nemzetközi kapcsolatokkal.

[8] Hadas Miklós (2003): *A modern férfi szüületése*. Helikon, Budapest. 292-293.

[9] Az ország első focicsapata, a BTC 1896-ban alakult, a következő évben már a sportág hazai történetének első nemzetközi mérkőzését játszotta egy bécsi csapat ellen. Hadas (2003): i. m. 294.

[10] Hadas – Karády (1995): i. m. 95.; Hadas (2003): i. m. 295.

[11] Hadas – Karády (1995): i. m. 93.; Hadas (2003): i. m. 306-307.; Szegedi (2011): i. m. 124-126.

Az első évtizedek bajnokságai

A Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) 1901-es létrejöttével elindult az első hazai bajnokság. Az első két évben öt, azután 1914-ig 8-10 csapat indult, egészen az 1920-as évek végéig kizárólag fővárosi csapatokból állt az első osztályú mezőny.

Az első két bajnoki címet a legrégebbi futballcsapat, a BTC nyerte. A következő negyedszázad során két klub bérelte ki az dobogó tetejét: 1903–1929 között az FTC (11-szer, 1903–1913 között 10-ből 8-szor), vagy az MTK (13-szor, ebből 1914–1925 között zsinórban tízszer) győzött.^[12] A tízes években az UTE sorozatosan a harmadik helyen végzett a két nagy mögött.

A bajnokságban szereplő többi csapat részben városrészt (III. ker, VII. ker), részben intézményt, foglalkozási csoportot (Postás, Typográfia, Műegyetem) képviselt.

Miután az MLSZ 1907-ben belépett a Nemzetközi Labdarúgó Szövetségbe (FIFA), annak szabályait idehaza is érvényesíteni kezdték, szervezettebbé vált a hazai labdarúgás, többek között elkezdődtek a pályaépítések.^[13]

A szervezett munkásmozgalom korán ráértett a futball potenciális politikai jelentőségére. A főváros munkáskerületében, Angyalföldön a Vas- és Fémmunkás Szövetség szociáldemokrata-munkásmozgalmi csapatként alapította 1911-ben a Vasast. A klub öt évvel később felkerült az első ligába, középcsapat lett.

Futballstílus és eredményesség

Az első években csupa izmos, erős atléta és tornász játszott a csapatokban, akik rögbiszerűen, „rúgj és fuss” stílusban, erőből fociztak (volt olyan hírhedt játékos, aki összesen többet volt eltiltva, mint ahányszor játszhatott, annyiszor okozott maradandó sérülést, lábtöréseket). A játékosok teljesen hobbiként üzték a sportágot, fizetést nem kaptak, sőt ők fizettek tagdíjat.

Majd a legjobb anyagi lehetőségekkel rendelkező MTK brit játékosokat igazolt, 1911-ben pedig brit edzőt, ők honosították meg a skót eredetű piramisformációt, a technikás észjátékot, a passzolást, a fejjátékot, a széleken vezetett akciókat. Ettől a stílustól idegenkedett a futbalszerető hazai publikum, nem érezték azt „magyarosnak”. Két évvel később az FTC is angol tréneret szerződte-tett, aki az erőfoci modernizált változatát követte.^[14]

[12] A világháború miatt 1914/15-ben és 1915/16-ban nem rendezték meg a bajnokságot. Thaly Zoltán (szerk.) (2000): *100 éves a Magyar Labdarúgó Szövetség*. Szókincs kiadó, Budapest. 107–160.

[13] Uo. 15–20.

[14] Hadas Miklós (1999): *Stílus és karakter – futballhabituológiai traktátus*. Replika, 36., 1999. június. 128.; Hadas – Karády (1995): i. m. 95–96.; Hoppe László (1970): *Labdarúgó bajnokságaink 1906–1969*. Sport, Budapest.; Szegedi Péter (2003a): *A magyar futball európai expanziója (1900–1944)*. Szociológiai Szemle, 2.

Megkezdődött a magyar futball fejlődése, amely hamarosan nemzetközi szinten is jegyzetté emelte a hazai élc csapatokat és a válogatottat is.^[15] A tízes évek második felére a két brit csapat (angol, skót) után a zömmel a Fradi és az MTK (nem kis részben zsidó származású) játékosából álló magyar válogatott volt Európa és a világ harmadik legjobb nemzeti tizenegye nagy versenyben az osztrákokkal. A dualizmus időszakában válogatott szinten az osztrák-magyar rivalizálás volt a meghatározó, a Monarchián belüli dominanciáért folyó küzdelmet szimbolizálta az évszázados nemzeti sérelmek következtében erőteljes érzelmi töltettel.^[16] Ahogyan azt a Nemzeti Sport 1908-ban megfogalmazta: az osztrák-magyar meccsnek mindig „rendkívüli az erkölcsi jelentősége”, hiszen „a győzelem nyomán támadó dicsőség az egész nemzet dicsősége, a vereség az egész nemzete veresége”.^[17] Egy 1909-es cikk szerint pedig minden osztrák-magyar futball „összecsapásnál nem csak a sporthegemóniáért küzdünk, hanem a nemzet becsületéért is [...] a nemzet osztatlan érdeklődése, figyelme és lelkesedése kíséri küzdelmeinket. [...] Mindig bízunk fajunk erejében, hogy végre annak kiválósága érvényre fog jutni ebben a sportágban is.”^[18]

A szurkolók és a sportlapok más országokhoz hasonlóan idehaza is összekapcsolták a futball-teljesítményt a nemzeti identitással, a sikerek a nemzet géniuszából fakadtak és a nemzeti önbecsülést hivatottak táplálni, erősíteni. Ebből is fakadt, hogy a háborús, katonai nyelvezettel, jelzőkkel tudósítottak, beszéltek a magyar válogatott meccseiről („vitézül harcoló magyar fiúk”, „huszáros rohamok”, „haditettek”, az osztrákok elleni meccsen „nem engedtek a negyvennyolcból”). A válogatott (és az ellenfelek) játékát pedig természetesen a nemzet karakteréből vezették le, ami világosan illusztrálja, milyen is volt akkoriban a magyarság önképe (temperamentumos, bátor, szívós, gyors felfogóképességű, lelkes, önfeláldozó, sablonmentes, virtuóz, ötletes, természetesen könnyed, művészi hajlamú, lovagias, szeszélyes).^[19]

[15] A magyar klubcsapatok a századforduló óta rengetegszer játszottak külföldi csapatok ellen, sokszor túráztak Európában. Kezdetben a brit csapatok még súlyos vereségeket mértek rájuk, a tízes évek elején azonban már csaknem egy súlycsoportba kerültek velük, a többi európai ország klubjai ellen pedig többnyire győztek. Hadas (2003): i. m. 297-299.

[16] Első meccsüket 1902-ben játszották, ez volt Európában első olyan válogatott találkozó, amelyen egyik mérkőző fél sem volt brit. A 20. század első felében ez a két válogatott a legtöbbször egymás ellen játszott, ez külön minden évtizedre is érvényes. A tízes években játszottak egymással a legtöbbször (28-szor), de a húszas években is 20-szor. Hadas (2003): i. m. 301-303.

[17] Nemzeti Sport, 1908. október 31., idézi Hadas (1999): i. m. 131.; illetve Hadas (2003): i. m. 302.

[18] Nemzeti Sport, 1909. május 8., idézi Hadas (1999): i. m. 131.

[19] Az osztrák futball pedig „pedáns”, „pontos”, „fegyelmezett”, „célszerű” és „sablonos”. A Monarchia idején a magyar sportsajtó az osztrák válogatott focistákat technikásabbnak, jobbnak tartotta, amit a magyarok gyorsasága, szívóssága, ereje kiellensúlyozott. A német foci leírásakor használt jelzők: hasznos, precíz, sablonszerű, ötletlen, fáradhatatlan, szürke, semmi furfang, semmi találmányosság. Hadas (1999): i. m. 132-133.; Hadas (2003): i. m. 303.

Az FTC-MTK rivalizálás

Magyarországon belül sem volt hiány túlfűtött érzelmi töltést hordozó versengésben a futballpályákon, különösen ilyen volt a két meghatározó fővárosi csapat viszonya. Az FTC és az MTK körül zajló események a mögöttük álló német, illetve zsidó társadalmi csoportok egyfajta asszimilációs rivalizálását is jelentették.

Az FTC 1911-ben, az MTK egy évvel később avatta saját több ezres stadionját. Utóbbi úgy készült, hogy a világszínvonalú, 20 ezres Fradi-pályát is túlszárnyalja. Sőt: az asszimilálódni vágyó zsidó polgárság – mivel szándékosan-tudatosan kerületi hovatartozás nem kötötte őket – irányultsága, beolvadási vágya egyfajta jelképeként a Hungária körutat választotta a stadion helyszínéül (pedig a temető, vasúti töltés, nyomortelep behatárolta terület mellett egyébként nem szólt semmi).^[20]

A Fradi-szív kifejezés is a rivalizálásból, a zöld-fehér szurkolótábor önképéből ered: az érzékeny, jószívú, lelkes, tisztességes, rendes, külvárosi „magyar” kispolgárok csapata állt szemben a gyökértelen, kalmárlelkű, számító nagypolgárok klubjával.^[21]

A jelzők mutatják, hogy az FTC-MTK szembenállást több tényező is felerősítette: a nemzeti-faji-vallási ellentét (magyar-idegen, keresztény-zsidó) mellett a centrum-periféria, nagypolgár-kispolgár társadalmi elkülönülések is szerepet játszottak benne, és ezeknek az ellentéteknek már kétségtelenül politikai töltete is van.

Innen ered a két csapat eltérő népszerűsége is. Az MTK-t külvárosi pályája ellenére országsszerte nagypolgári, belvárosi, míg a Fradit külvárosi, plebejus csapatnak tartották. Mivel harminc évig ők uralták a mezőnyt, Budapest külvárosi városrészeinek népessége automatikusan az FTC-t választotta. (A 20-as évektől eredményei alapján a szintén külvárosi UTE is szóba jöhetett, máig az Újpest az ország második legnépszerűbb fővárosi klubja). Mivel a vidéki csapatok az első évtizedekben még az első osztály, majd később a dobogó közelébe sem kerültek, a futballszerető vidékiek a helyi csapatuk mellett valamelyik jelentősebb fővárosi csapatnak is szurkoltak, és az előbbi okból ez szintén első sorban a Fradi lett. Így elég hamar kialakult az aszimmetria, a két nagycsapat közül az egyik messze a legnépszerűbb, míg a másik a legkevésbé közkedvelt egyesületté vált, s maradt szinte máig.

A két csapat labdarúgóinak származási összetétele azonban nem tükrözte vissza az akkor már kialakult előítéleteket. Az MTK-ban ugyanis nem csak zsidók futballoztak, és a Fradi kerete távolról sem kizárólag „keresztény” játékosokból állt: mindkét csapatot munkás- és kispolgári, részben zsidó származású focisták alkották.^[22]

[20] Hadas (2003): i. m. 299.

[21] Hadas – Karády (1995): i. m. 96.; Hadas (2003): i. m. 295–296.

[22] Az első évtizedekben az MTK-sok fele, a Fradi és az Újpest játékosainak mintegy 30%-a volt zsidó származású. Hadas – Karády (1995): i. m. 96.; Hadas (2003): i. m. 296–297.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Míg 1914-ig az egyre népszerűbb labdarúgás egy sikeres asszimilációs modellnek mutatkozott, a két világháború között a politikában bekövetkező változások nyomán, a világháborús vereséget, az elvetélt forradalmakat, a Trianoni békeszerződést követően az ilyen jellegű beolvadási-integrálódási stratégiák (is) becsődöltek.

A politikai-társadalmi kataklizmák nyomán megjelenő antiszemitizmus miatt a két meghatározó klub szembenállásában megerősödött a zsidó-nem zsidó ellentét. Érdekesség, hogy a politikai ideológia környezetváltozása egy ideig nem csapódott le a bajnokságban, az MTK a politikai, társadalmi eseményektől függetlenül az utolsó dualizmuskori békeévtől kezdve, a világháborús, a forradalmi éveken, a Horthy-rendszer első évein át a Bethlen-féle konszolidációig folyamatosan bajnok tudott lenni.

A sport és benne a labdarúgás a dualista korszakhoz képest jelentősen átpolitizálódott. A politika Trianon után részben katonai okokból, a katonai felkészülés jegyében kezdte támogatni a sportot, azon belül különlegesen fontosnak tekintette a futballt. A 20-as évektől az élsportot a nemzeti sorskérdésként kiemelten kezelt kultúrpolitika részeként irányították.

Ennek jegyében írta Bethlen István miniszterelnök a következőket: „... a sport révén erősítsük meg a katonai erényeket, mert eljöhét az az idő, amikor próbára tétetik a nemzet. Ezért van szükség arra, hogy a legkisebb falu utolsó viskójában is tanyát üthessen a sport, s pótolja, amit a hadsereg nyújtott számára”.^[23] Klebersberg Kunó, a sportért is felelős kultuszminiszter 1928-ban így fogalmazott: „Gondoskodnunk kell arról, hogy azt a testedző munkát, amelyet korábban az egész férfinépséggel a hadsereg végzett, most a magyar sport végezze el. Abban a különleges helyzetben, amelybe Trianon következtében kerültünk, a sportnak még fokozottabb a jelentősége.”^[24] (A békeszerződés értelmében minimális létszámú, méretű és nehézfegyvermentes lehetett csak a magyar hadsereg.) Egy másik, nem mellékes szempont a „Tanácsköztársaságot követően a szociáldemokraták vonzásába került munkások depolitizálása, egyáltalán a jobboldali kurzus irányában lojális állampolgárok nevelése” volt.^[25]

A Trianon után született új testnevelési törvény lendületet adott a futball infrastruktúrájának fejlesztéséhez is, ugyanis a településeknek és a legalább ezer főt foglalkoztató vállalatoknak előírta, hogy sporttereket, gyakorlótereket hozzanak létre. Részben ennek köszönhetően épült fel az Újpest Megyeri úti stadionja, a 20 ezer fő befogadására alkalmas modern létesítményt 1922-ben avatták fel.

[23] Hadas Miklós (2013): *Férfit látni álmaikban*. HVG 2013. december 21. 51-52. 8.

[24] A Nemzeti Sport c. újságban jelentek meg szavai. Hadas (2013): i. m. 8.

[25] Papp Gábor (2010): A foci államosítása és a cégek tulajdonosi szerepe a századfordulótól 1945-ig. *Rubicon*, 21(6). (Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_foci_allamositasa_es_a_cegek_tulajdonosi_szerepe_a_szazadfordulotol_1945_ig/)

A korszakban találunk példákat a kettős karrierre, amikor valaki labdarúgó és politikus volt a pályája során: Friedrich István jobbszélső, játékvezető, majd 1919-es rövid miniszterelnöksége után a Magyar Labdarúgó Szövetség elnöke is volt.^[26] De játékosmúltsal rendelkezett Gömbös Gyula is.

A profi labdarúgás kialakulása

A magyar labdarúgásban 1926-ig hivatalosan csak amatőr bajnokságok voltak. Így működött az élvonal is, a játékosok nem kaptak juttatásokat, fizetést. De a valóságban a másodosztálytól kezdődően volt meccspénz (prémium), és a mecénások cégeinél magas fizetésű állásokat kaptak a focisták. 1921/22-ben aztán lelepleződött a rendszer, a Kispesti Atlétikai Clu-nál (KAC) kitudódtak a pénzbeli svindlik, ám miután kiderült, hogy mindegyik csapatnál hasonló a helyzet, az MLSZ nem mert lépni.^[27]

1924-ben három meghatározó fővárosi klub (FTC, MTK, UTE) közös javaslattal állt elő a professzionális liga létrehozására. Kezdeményezésüknek két fő oka volt: egyrészt legalizálni kívánták az álamatőrség álcája alatti félprofizmust, másrészt a magyar válogatott rossz szereplése váltotta ki, egyre többen játszottak ugyanis a jobban fizető külföldi profiligákban, és ők nem jöttek haza a válogatott meccsekre.^[28]

A húszas évek első felében mintegy 100 magyar – a numerus clausus fémjelzte légkör miatt jelentős részben zsidó származású – focista játszott osztrák, svájci, olasz, csehszlovák és görög csapatoknál (és számos magyar edző dolgozott külföldön). Nem véletlen tehát, hogy Ausztriában az első profi futballbajnokságot a bécsi zsidó csapat, a Hakoah nyerte meg, kezdőcsapatában hat budapesti zsidó származású játékosal.^[29] A nevesebb osztrák csapatoknál havi 3-4 millió koronát kerestek a játékosok (kb. 6-800 ezer Ft, ez a hazai szakmunkáskereső hatszorosa). A két legnagyobb külföldre igazolásnak számító két MTK-s fejenként havi 8 millió koronáért futballozott Bécsben (kb. 1,5 millió Ft, ami minisztériumi főosztályvezetői fizetésnek felelt meg).^[30]

1926-ban megalakult a profi labdarúgó liga (PLASZ, Professzionális Labdarúgó Szövetség), amely már országos hatósugarú volt, a hagyományos nagycsapatokon kívül más fővárosi és vidéki csapatok is becsatlak a versengésbe. Összesen 24 egyesület alakult profivá (600 focistával), ebből 10 csapatos lett a professzionális első osztály (8 fővárosi, plusz a szegedi Bástya és a szombathelyi Sabaria), 14 tagú volt az alsóház, vagyis a második liga.

[26] http://www.nemzetisport.hu/minden_mas_foci/hogyan-falja-fel-a-politika-a-futballt-2178549, 2012. október 1.

[27] Vajna Tamás (2003): Rúgđ és kuss – magyar profi foci anno. HVG, 2003. május 31. 65.

[28] Thaly (2000): i. m. 24–25. Nagy lökést adott az 1924-es olimpián elszenvedett kudarc, az aranyéremre is esélyesnek tartott magyar válogatottat Egyiptom 3-0-ás vereséggel küldte haza.

[29] Hadas (1999): i. m. 134.

[30] Schaffer Alfréd és Schlosser Imre. In: Vajna (2003): i. m. 65.

Megkezdődött a profi klubok cégesítése, még a másodosztályban szereplők egy része is részvénytársasággá alakult. Az MTK korlátolt felelősségű társaság lett, a Vasas szövetkezet. (A szakszervezeti, munkásmozgalmi csapat egy ideig hezitált, mondván, a játékosok ezzel „modern rabszolgák” lesznek).^[31]

A profi liga indulásakor a legnagyobb havi bérkerettel az FTC és az MTK gazdálkodott (80 millió korona, vagyis 16 millió Ft mai pénzben), az Újpest 30 millió, a Kispest 25 millió, Vasas 20 millió koronát költött e célokra havonta. A pénzreform után, 1927-től a korona helyett az erős pengő korszaka kezdődött (1 pengő 12500 koronát ért, ami 2500 mai forintnak felel meg). Egy jó focista havi 400 pengőt keresett a két élklubnál (mai áron mintegy 1 millió Ft), plusz prémiumot (győzelem 40 pengő), átlagosan a játékosok 100-150 pengő fizetést kaptak. A magyar profi liga megjelenése után a külföldön játszóik közül sokan hazatértek.^[32]

A profiévek nyereségesek voltak. Az első idényben 400 ezer pengő (kb. 1 milliárd Ft) hasznot termeltek a klubok összesen. A jegyeladások után már nem kellett „vigalmi adót” fizetni. Egy-egy meccs bevétele 3-4 ezer pengőre rúgott (10 millió Ft), hiszen magas volt a nézőszám (a nagyoknál meccsenként átlagosan 20 ezres). A nagy kluboknak, a saját stadionnal rendelkező fővárosi csapatoknak különösen jól ment (FTC, UTE, MTK), a vidéki egyesületeknek nehezebb volt a profizmusra átállni.^[33]

A profiliga a gazdasági válságig virágzott, a nehézségek miatt 1935-től vegyes, amatőr és profi nemzeti bajnokságra tértek át.

A profi bajnokság eredményei

A professzionális bajnokság elindításától kezdve egészen 1941-ig, vagyis a második világháborúba való belépésig a Fradi a legsikeresebb csapat, hét bajnoki címmel. A klub elnöke Springer Ferenc, a híres ügyvéd és országgyűlési képviselő volt. A csapat évi költségvetése elérte az évi félmilliárd koronát (kb. 100 millió Ft). A korabeli sportsajtó képviselői a „magyar játéktípus” és a „nemzeti értékek” képviselőjét látták az akkor modernnek számító harcos erőfocit játszó csapatban.

A híres „B-közép” kifejezés is az FTC-től származik: 1924-ben adták át az Üllői úti stadion új B-lelőtőjét, páholyokkal, számozott ülésekkel. Az előtte lévő állóhelyen szurkolhattak a szegényebb drukkerek, akik ezt nagy lelkesedéssel, hangerővel tették.

A korábbi siker csapat, az MTK háromszor nyert bajnoki címet (1929, 1936, 1937), asszimilációs próbálkozásainak új fejezeteként a csapat Hungária néven

[31] Vajna (2003): i. m. 66.; Gombóc Márta (2003): *A magyar futball kezdetei*. História, 8-9.

[32] A korabeli műdalból tudjuk, hogy „havi 200 pengő fixszel” az ember akkoriban tényleg könnyen viccelt. Vajna (2003): i. m. 66.

[33] Sebes Gusztáv (1955): *A magyar labdarúgás*. Sport Lap- és Könyvkiadó, Budapest.; Thaly (2000): i. m. 24-25.

szerepelt a profi bajnokságban. Az MTK a korszak másik divatos játéktílusában futballozott, a sokpasszos, kombinatív játékot a sportszakma „nem magyarosnak” minősítette.^[34]

1930-ban egy új győztest avattak, az Újpestet, amely még négyszer megismételte a sikert (anyagi háttere stabil volt, elnöke Aschner Lipót, a Tungsram vezetője).

A két világháború közötti korszak 22 bajnokságából 18 esetben ez a három csapat végzett a dobogón, mindössze négyszer sikerült másnak is odaérnie (mindannyiszor a 20-as években: KAC 1920, Bocskai 1923 és kétszer a Vasas).^[35]

Nemzetközi eredmények

A nemzetközi mércével mérve 1914-ig egyre erősödő magyarországi futball teljesítményét 1918-1920 eseményei erőteljesen visszavetették. A gazdasági talpraállás éveiben kevesebb erőforrás jutott a sportra, a hullámvölgy tovább tartott.

A profiligá kialakulása után azonban gyorsan jöttek az eredmények. Az 1927-től induló Közép-Európai Kupában (csehszlovák, osztrák, olasz, jugoszláv, magyar klubcsapatok részvételével, Európában a britek után ezekben az országokban volt a legnívósabb labdarúgás) 1928-ban az FTC (a döntőben 7-1-re lemosva a bécsi Rapidot), 1929-ben az Újpest lett az első. A Fradi további meglepő és figyelemreméltó eredményeket is fel tudott mutatni: 1927-ben 6-1-re legázolta az angol kupagyőztes Blackburn Roverst, 1929-ben pedig Montevideóban legyőzte a vendéglátó Uruguay kétszeres olimpiai bajnok válogatottját.^[36]

Válogatott szinten a Monarchia felbomlása után magyar szemszögből az osztrák-magyar rivalizálás maradt a legjelentősebb. (A többi válogatott meccshez képest továbbra is az osztrákok elleni derby vonzotta ki a lelátókra Budapesten a legtöbb nézőt.) A tízes évek fényes magyar sikerei után a két világháború között kiegyenlítettebbek lettek az erőviszonyok, amit a közvélemény nehezen emésztett meg. Egy 1922-es hazai egygólos vereséget például a sajtó a „magyar futballtörténelem Mohácsának” nevezte másnap.^[37]

A nézőszámok alapján (1920 előtt a két válogatott meccseit mindig Budapesten látta több néző, azt követően viszont Bécsben) úgy tűnik, hogy a két világhá-

[34] Vajna Tamás (2006): *Tribün és Bűnhődés*. HVG, 2006. augusztus 12. 64.

[35] Thaly (2000): i. m. 107-160.

[36] Hadas (1999): i. m. 136. o.

[37] Így írtak a meccsről: a közönség, „amely jelen volt a gyászszertartáson, sápadtan, tehetetlen haragjában fogcsikorgatva nézte végig, mint földelik el az osztrák sírások a magyar válogatott csapat győzni akarását. [...] Ez a közönség mást érdemelt és mást várt a magyar géniusz, amely nem tudta lángra lobbantani a játékoslelkedés tűzét a nemzeti gondolat szent szolgálatában.” Nemzeti Sport 1922. november 26. Az 1934-ben ellenük elbukott világbajnoki elődöntő után pedig a tipikus magyar sorsról elmélkedtek: „A mérkőzés első percétől kezdve a megszokott régi nóta, sőt, régi szimfónia, gyászszimfónia. [...] miénk ismét a balsors. A vak véletlen, amelynek kezében a pallos olyan, mint a földkutatókéban a varázsvessző, vakul is megérzi, hol a magyar, hova kell ütnie.” Nemzeti Sport 1934. június 1. Idézi Hadas (1999): i. m. 131.; Hadas (2003): i. m. 302.

ború között a nemzeti identitás, a nemzeti önbecsülés erősítésének szempontjából Ausztriában még Magyarországnál is fontosabb eszköz volt a futball, illetve a szomszédvárral való fociversengés.^[38]

A harmincas években a magyar foci ismét a világ élvonalába került. Ekkor az olasz válogatott volt a világ legjobb csapata – Mussolini diktatúrája is felhasználta a sportot saját dicsőségének hírverésére. A magyar nemzeti tizenegy éppen mögöttük, a címvédő vendéglátók mögött végzett az 1938-as világbajnokságon a második helyen. Tíz évvel korábban még a magyar csapat némi visszafogottságára volt szükség, hogy a római Nemzeti Stadiont Mussolini jelenlétében felavató mérkőzésen a házigazdák győzelmet arathassanak. (A féldőben még kettő nullra vezetett a magyar válogatott, a szünetben aztán a vezetők politikai okokból lefékeztek a játékosok lendületét, nehogy kínos véget érjen a stadionavató.)^[39] A magyar sportsajtó egyébként az olasz dominanciát – főleg Gömbös kormányfősége idején – ideológiai okokra, a fasiszmus erejére vezette vissza.^[40]

Hitler hatalomra jutása után a német válogatott meccsei is erőteljes politikai tartalmakat kaptak (miközben javult is a játékuk), ez alól a magyar csapattal játszott találkozók sem voltak kivételek. A Németországgal való politikai, gazdasági kapcsolatok fontosságát jelzi, hogy a két válogatott 1936-os budapesti mérkőzésén megjelent a hazai politikai elit jelentős része, így Horthy Miklós kormányzó, Gömbös Gyula miniszterelnök és a kormány számos minisztere. Ekkor már a sportsajtó sem a németek gépies, szürke, sablonos játékáról írt, hanem a labdarúgásukon is átütő nemzeti erényeiket dicsérték (gyorsaság, keménység, akarat, fegyelem, pontosság), amire ráépítették a közép-európaiaktól elsajátított ötleteket, változatosságot.^[41]

Az 1930-as évek vége: a futballt elnyeli a politika

A nagy gazdasági világválság következtében Európában mindenhol megnőtt az állami beavatkozás mértéke a gazdasági-társadalmi folyamatokba, Magyarországon a professzionális labdarúgás is erre a sorsra jutott, az állam egyre nagyobb mértékben folyt bele a futballéletbe.

[38] A Monarchia idején Budapesthez képest fele annyi szurkoló előtt játszották a bécsi osztrák-magyar meccseket, a két világháború közötti időben viszont a bécsi nézőszám a budapesti másfélszerese. Hadas (1999): i. m. 136.

[39] 1928 előtt az olasz csapat képtelen volt legyőzni a magyar válogatottat, azt követően viszont 1952-ig a magyarok nem tudtak győzni. Sebes (1955): i. m. 52.; Hadas (1999): i. m. 137.

[40] Az egyik magyar vereség után például ezt írták: „a fiatal fasiszta Olaszország erkölcsi ereje, akarása, lendülete, egysége, céltudatos nemzeti munkája, tomboló nemzeti energiája győzött le bennünket nagyszerű rohammal.” Nemzeti Sport, 1930. május 12. Idézi Hadas (1999): i. m. 137.

[41] Hadas (1999): i. m. 137-138.

A politikai szféra az 1930-as évek vége felé Magyarországon is lassan bekebelezte a futball világát, fokozatosan a szélsőjobboldali politikusok vették át a labdarúgás irányítását (a végén már az MLSZ vezetője is a soraikból került ki, aki a foci árjásítását kapta feladatul).^[42]

Mindezt úgy tudjuk a legvilágosabban illusztrálni, ha nyomon követjük a meghatározóbb klubok sorsának alakulását.

MTK. A zsidótörvények megjelenése után 1939-ben a klubot szélsőjobboldali kormánybiztos irányítása alá vonták, majd egy évvel később feloszlatták (öt évig, a világháború végéig nem működhetett).^[43] Az egyesület vezetői „végrendeletként” drukkeriket az antifasiszta szociáldemokrácia csapatának, a szintén marginalizált, de legalább a betiltást elkerülő Vasas támogatására buzdították.

Vasas. A csapat 1925-ben és 1926-ban bronzérmert szerzett, utána olyan politikai nyomás érte, hogy visszaesett, a 30-as években el is búcsúzott az első osztálytól. Ezzel párhuzamosan fokozatosan az antifaszizmus jelképévé vált, és a politikai ellenszél dacára 1942-ben visszajutott az első ligába. 1944-ben egy Nagyvárad elleni hazai meccsükön a 20 ezer Vasas-szurkoló baloldali demonstrációvá változtatta a találkozót, aminek következményeként a klub miniszteri biztost kapott, és a csapat nevét többször is megváltoztatták (Nemzeti Vasas, Kinizsi).^[44]

FTC. A jobbra tolódó rezsim egyik hivatalos és támogatott csapata lett a patinás klub, de az ősi versenytárs kiiktatása dacára 1945-ig mégsem vált belőle egyeduralkodó, ugyanis új rivális tűnt fel szinte a semmiből, a Csepel.

A fegyverkezés és a háború éveiben a hadiipari centrumok által fenntartott, támogatott csapatok ugyanis gyorsan előretörtek (játékosaiknak például nem kellett bevonulniuk katonának). A hajdan zsidó tulajdonban lévő, de most árjásított gyárak közül a Weiss Manfréd Művek csapata, a Csepel ért el számottevő eredményeket, a klub 1942-ben és 1943-ban is bajnokságot nyert – minimális gólkülönbségű győzelmei azt sugallják, hogy vélhetően politikai hátszéllel, irányított játékvezetéssel.^[45]

1944-ben újabb csoda történt, a magyar futball történetében első ízben vidéki csapat nyerte az első osztályú bajnokságot, mégpedig a második bécsi döntés következtében Romániától visszacsatolt partiumi Nagyvárad városának foci-klubja vitte végbe a bravúrt. Részben ez is megrendezett, manipulált bajnoki címnek minősíthető, a revízió dicsőségét hirdette (fővárosi, dunántúli játékosokkal megerősítették a keretét), részben azonban spontán siker volt: helyiek, vagy erdélyiek voltak a kulcsjátékosok.^[46]

[42] http://www.nemzetisport.hu/minden_mas_foci/hogyan-falja-fel-a-politika-a-futballt-2178549, 2012. október 1.

[43] Az első liga másik „zsidó csapata”, a szintén a beolvadási szándékot tükröző névvel szereplő Nemzeti is ugyanerre a sorsra jutott. Hadas – Karády (1995): i. m. 97.

[44] Hoppe (1970): i. m. 278.; Hadas – Karády (1995): i. m. 114.

[45] A másik hadiipari központ, a Gamma Művek a Gamma és – munkás és részben zsidó jellege ellenére – az Újpest egyesületét támogatta.

[46] Hoppe (1970): i. m. 279.; Hadas – Karády (1995): i. m. 114.

A német megszállás után

1944 tavaszától a nácibarát Sztójay-(báb)kormány a Fradi népszerűségét is fel akarta használni dicsőségének növelésére: rövid időre a zsidóság deportálásának egyik fő szervezője, Jaross Andor belügyminiszter volt az FTC elnöke (őt később háborús bűnösneként felakasztották), de bajnoki címet nem sikerült begyűjtenie a klubbal, az elsőséget a NAC elhalászta előle.

Az FTC szurkolótábora azonban nem volt szélsőjobboldali. Ha eltekintünk az országos népszerűségétől, és csak a csapat anyakerületére összpontosítunk, még akkor sem. Az 1939-es választásokon, amikor a nyilasok nagyon előretörték, a IX. kerületben kétségtelenül jó eredményt értek el, de ez nem volt kiugró; Zuglóban, Óbudán, Kőbányán ennél is nagyobb volt a támogatottságuk. A munkásság és kispolgárság egy része, főleg a német származásúak zöme, akkor minden általuk lakott kerületben Szálásira szavazott, a német sikerek, a nyilasok egyenlősítő ideológiája, populista nacionalizmusa miatt.^[47]

A deportálások, a haláltáborokba hurcolások és a munkaszolgálat következtében az MTK számos játékosa és vezetője az életét veszítette, az áldozatok egyike volt a klub legendás elnöke, Brüll Alfréd is.

A nyilas hatalomátvétel után Szálásieknak a labdarúgásra már nem jutott ideje, a bajnokság ősszel négy forduló után félbeszakadt.

A RÁKOSI-KORSZAK TOTÁLIS DIKTATÚRÁJA

Előzmények: a koalíciós időszak éve

A néhány évig tartó koalíciós, többé-kevésbé polgári demokratikus időszaknak tekinthető éra alatt a politika visszahúzódott a sport világból, a futball visszanyerte autonómiáját.

Tovább tartott a Csepel és az Újpest jó szereplése, mivel a többi csapat játékosait a világháború éveiben a katonaság és a zsidóüldözés alaposan megritkította. Az 1945 tavaszi csonka bajnokságtól kezdve 1947-ig az Újpest végzett az első helyen, majd a Csepel, végül 1948/1949-ben a Ferencváros. Felkapaszkodott az élbolyba a Vasas, s újdonságként egy másik külvárosi, kispolgári háttérű csapat, a fiatal Puskás Ferencet a soraiban tudó Kispest (amely 1926 óta a profi liga kiscsapata volt). Az MTK ezekben az években középcsapatként vegetált a felozlatás és a Holokauszt miatt meggyengülve.

A viszonylagos autonómia nem azt jelentette, hogy a négy kormánypárt (kommunista, szociáldemokrata, parasztpárt, kiscgazdapárt) a sportéletben ne próbált volna befolyásra szert tenni, 1947-ben már mintegy ezerkétszáz sportegyesületet felügyeltek. Különösen a kommunisták épültek be eredményesen

[47] Ezek az úgynevezett kisnyilasok később, 1945-47 között a kommunista pártra voksoltak.

a sportklubokba és a szövetségekbe, 1946 nyarán ráadásul törvénnyel sikerült feloszlatniuk ötven, reakciónak kikiáltott jobboldali sportegyesületet.^[48]

A koalíciós években mindegyik meghatározó politikai párt igyekezett a futballt is felhasználni népszerűségének növelésére. Erre jó példa az 1946. október 6-án (a nemzet egyik gyásznapján) Budapesten játszott magyar-román válogatott mérkőzés, ahol rengeteg politikus jelent meg a dísztribünön a különböző pártokból. A kommunista párt vezetője, az akkor miniszterelnök-helyettesként is tevékenykedő Rákosi Mátyás is kilátogatott, sőt, a hadügyi és az igazságügyi tárca vezetőjével együtt a félidőben felkereste a csapatot az öltözőben, és a kétgólos vezetés után további gólokra buzdította a játékosokat. A második félidőben azonban nem esett újabb találat, talán akkoriban még nem volt akkora súlya a szavának...^[49]

A kommunista fordulat után

A totális hatalom – ahogyan az összes társadalmi alrendszer és létszférát – a sportot is maga alá gyűrte, kénye-kedve és ideológiája szerint átalakította. Érdekeség, hogy a sport volt az utolsó terület, ahol áttértek a szovjet típusú államszocialista rendszerre, mert bár az 1947. augusztusi választások után azonnal létrehozták a szovjet modellt másoló sportintézményeket (például az Országos Sport Hivatalt), csak 1951-ben értek a végére, amikor felállították az Országos Testnevelési és Sportbizottságot (OTSZ), amely már akadály nélkül bele tudott nyúlni a sportági szövetségek és sportegyesületek irányításába.

A sporton belül főleg a labdarúgás politizálódott át és vált releváns politikai kérdéssé. Illusztrációként felidézhető az az 1949-ből származó eset, amikor az egyik hétfő reggelen Rákosi a titkárától megkérdezte, mennyi lett az előző nap lejátszott FTC-Vasas meccs végeredménye. A titkár azt válaszolta, hogy nem tudja, mert a hétvégén sokkal fontosabb politikai kérdésekkel volt elfoglalva. Rákosi kioktatta: a sport fontos politikai kérdés, főleg, ha egy baloldali és a jobboldali csapat játszik egymással.^[50]

A futballban mindennek a politikai vezetők elképzelései szerint kellett történnie. 1950-ben szovjet tanácsadók felügyeletével szovjet mintára drasztikusan átalakították az egyesületeket, amelyek a „kapitalista erkölcs és a kispolgári hagyományok” melegágyai voltak.^[51] Államosításuk után mindegyiket egy-egy minisztérium, állami szerv, szakszervezet, gazdasági ágazat, nagyvállalat vagy területi egység alá rendelték. A bajnokságokban a szocialista építőmunka szerep-

[48] Erre a sorsra jutott a legrégebbi hazai sportegyesület, a Nemzeti Torna Egylet és a Magyar Athletikai Club. Takács Ferenc (2004): A sport szovjetizálása. In: Halmos Ferenc (szerk.) (2004): *Száz rejtély a magyar kommunizmus történetéből*. Gesta, Budapest. 26.

[49] Takács (2004): i. m. 28–29.

[50] Hadas – Karády (1995): i. m. 114.; Vajnai (2006): i. m. 63.

[51] Horváth Zsolt (2003): *Kinizsi, Bástyá, Vörös Lobogó*. História, 8-9.

lőit és a rendszer alapintézményeit képviselő csapatok – bányászok, vasutasok, néphadsereg, rendőrség, textilipar, építőipar stb. – mérkőztek egymás ellen (négy Vasas szerepelt például az első ligában, az angyalföldi mellett a csepeli, a győri és a dunaújvárosi Sztálin Vasmű Építők).^[52]

A klubok élére a kommunista nómenklatúra tagjai kerültek, a csapatok rangját, a bajnokságban elfoglalandó helyét az odaültetett funkcionárius politikai-hatalmi pozíciója mutatta. A csapatokat megfosztották identitásuktól, kötődéseiktől, az anyagi háttérüktől, sőt, többnyire még a szurkolótáboruktól is.^[53]

A kommunista vezetők releváns és hathatós legitimációs eszközt láttak az élsportban és azon belül leginkább a profi futballban, ezért súlyos pénzeket is áldoztak a fejlesztésére. A futballmeccseket ugyanis az ünnepi felvonulásoknál és munkásgyűléseknél sokkal jobban fel lehetett használni tömegdemonstrációs célokra, kiváló szórakoztató és feszültséget levezető eszközként kínálkozott. Az '50-es évek első felében stadionépítések és felújítások sora zajlott. 1953-ban átadták a világszínvonalú, százezer férőhelyes Népstadiont, aminek a felépítése körül a politika komoly propagandát csapott (jelképesen számos futballszár részt vett az építkezésen).^[54]

Összességében a futballklubokat igyekeztek úgy átalakítani, hogy néhány kiválasztott csapatnak minden lehetséges támogatást megadva, azok és a rájuk épülő válogatott hazai és nemzetközi szinten is igazolják a kommunizmus felsőbbrendűségét, az állampárt hatalmának jogosságát.

Mindezen voluntarista átalakítások dacára a magyar labdarúgás működésében többé-kevésbé megmaradt a folytonosság, köszönhetően annak, hogy a sportág szakemberei, edzői többnyire a helyükön maradhattak, a szigorú rendszerlojalítás mellett a futballban alapkövetelmény maradt a szakmai kompetencia, a korábbi korszakokban felhalmozott tudás, tapasztalat, hozzáértés nem veszett, nem értéktelenedett el, a totalitárius rendszer nem hatotta át teljesen a labdarúgás világát.

Csapatról csapatra

FTC. A Rákosi-korszak rendszere a belföldi labdarúgás terén legnagyobb ellenségének a legnépszerűbb, jobboldali tradíciókkal rendelkező kilencedik kerületi csapatot tartotta.

A Ferencváros 1948/49-ben 11 pont előnnyel lett bajnok, pedig idény közben a kommunisták majdnem feloszlatták, illetve hónapra ki akarták zárni a

[52] Hadas – Karády (1995): i. m. 101.; Ballai Attila (2005): *Ösdriblik – a magyar klubok gyökerei*. HVG, 2005. május 28. 62–63.; Bíró László (2003): *Futball Kelet-Európában*. História, 8-9.

[53] Hadas – Karády (1995): i. m. 98–99.

[54] Zeidler Miklós (2010): *Nemzeti Stadion – Népstadion – Puskás Ferenc Stadion*. Rubicon, 21(6). (Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nemzeti_stadion_nepstadion_puskas_ferenc_stadion/.)

bajnoki küzdelmekből, végül is egyiket sem merték megtenni, de a csapat szurkolóinak „fasiszta provokációi” miatt betiltották a pályáját.^[55]

A megszilárduló kommunista hatalom a következő évben már nem kegyelmezett az előszeretettel lefasisztázott klubnak: legjobb játékosait kényszerrel elvitték más csapatokhoz, legendás csatársorából – Budai II, Kocsis, Deák, Mészáros, Czibor – például mindenkít. Előbbi kettőt például úgy, hogy katonai behívót kaptak és csak a néphadsereg csapatánál, a Honvédnél rúghattak labdába, a gólvágó Deákot és a kapus Henni Gézát határőrként bevonultatták és csak a Dózsában futballozhattak.^[56] A Fradi a megcsonkított keretével eltűnt a középmezőnyben.

A Ferencvárost ezzel párhuzamosan „szakszervezetesítették”, a nehéziparosítás lázában élő rendőrállamban nem túl sok vizet zavaró Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezetének csapatává tették ÉDOSZ, majd 1951-től Kinizsi néven, színeit pedig fehér-pirosra változtatták.

A klub elnöke először a spanyol polgárháborús kommunista veterán, Münnich Ferenc lett, aki politikailag akkoriban másodvonalbelinek számított, nem tartozott az irányító moszkovita magba, kinevezésének oka lehetett nem magyarosított német neve és zsidó származása is. Münnich kezdetben megpróbálta élcsapatnak megőrizni a klubot, a főváros rendőrfőkapitányaként eszközei is voltak hozzá, ám az ország harmadik legnagyobb hatalmú embere, Farkas Mihály egy másik fővárosi csapatot szemelt ki erre a szerepre, és ő bizonyult erősebbnek. Münnichet rövidesen a politikában még súlytalanabb élelmiszeripari vezetők váltották fel, a klub minden esélyét elvesztette a feltámadáshoz.^[57]

Rákosiék nagy csalódására a csapat szurkolótábora mindennek ellenére megmaradt, egyfajta passzív rezisztenciát jelentett a hatalommal szemben, a klub mindenkinek továbbra is FTC maradt, Fradi-drukkernek lenni rejtett ellenzéki séget, egyfajta rendszerellenességet jelentett.

MTK. A másik hagyományos nagycsapat, a polgári MTK sem került el a sorsát, makulátlan, jobboldali kötődéstől mentes múltja sem védte meg. A vész-korszak ellenére az antiszemitizmus politikai eszközével játszadó (egyébként nagyrészt zsidó származású) kommunista vezérkar sajátos szerepet szánt az egyesületnek.

Az Izrael állam létrejötte után arabbaráttá váló szovjet blokk irányvonalának megfelelően piros-fehérré változtatták a klub színeit, hiszen az izraeli állami zászló kék-fehér lett.

[55] Hadas – Karády (1995): i. m. 99.

[56] Az anekdota szerint az 1952-es olimpiáról hazafelé tartva a vonaton együtt vacsorázott Budai II., Kocsis és Czibor. A másik asztalnál a Sebes Gusztáv mellett ülő Kutas István, a sporthivatal egyik főembere odaszólt a három ex-fradista focistának: „Megint ezek a fasiszták együtt...” Mire Czibor: „A moszkvai nagynénéd, az a fasiszta”. Kő András: *Valóság és legenda - az Aranycsapat*. (Elérhető: <http://nemzetiugyletek.hu/node/265>.)

[57] Horváth (2003): i. m.; Vajna (2006): i. m. 63.

Ugyanakkor szándékosan-véletlenül számos olyan dolgot tettek a klubbal, ami fenntartotta, tovább erősítette a csapathoz tapadó zsidó jelleget. Az egyesület Textiles SE néven a Textilipari Dolgozók Szakszervezetéhez került, ami egyfajta folytonosságot sugallt, hiszen a korábbi korszakokban a klubot támogató zsidó gyárosok, kereskedők nagy része a textiliparban tevékenykedett. Ráadásul elnöke a moszkovita tervhivatali elnök, a nagyhatalmú Vas Zoltán lett, aki szintén zsidó származású, de a pártelitben szinte egyedüliként nem hallgatta el soha származását, zsidónak is vallotta magát.

1951-ben még abszurdabb fordulat következett: az MTK a gyűlölt Államvédelmi Hatóság, az ÁVH, a kommunista politikai rendőrség csapata lett, nevét is ennek megfelelő ideológiával átítottra módosították (Budapesti Bástya – „Magyarország nem rés, hanem erős bástya az imperializmus elleni harcban”, majd 1953-tól Vörös Lobogóra keresztelték, miután az ÁVH beolvadt a BM-be és a klub formálisan újra a textilesekhez került).

A közvélemény az ÁVH-t zsidó-kommunista terrorszervként tartotta számon (tisztikarának kétharmada kétségtelenül zsidó származású volt), emiatt „a futballszurkolók szemében az MTK a régi rendszer zsidó elitjének csapatából az új rendszer zsidó elitjének csapatává vált”, a klubbal szembeni antiszemita beidegződések csak erősödtek, bár a totális időszakban nem jöttek, nem jöhettek a felszínre.^[58]

Az ÁVH-hoz kerülve természetesen az MTK kiválasztott, támogatott csapat lett, az 50-es évek egyik nagycsapata vált belőle, két bajnoki címmel és négy ezüstéremmel.

Az FTC–MTK örökrangadó két okból is veszített a jelentőségéből. Egyrészt az MTK bajnokesélyessége mellett a Fradi középcsapatként vegetált, így rivalizálásuk már nem a bajnoki cím elhódításáról szólt. Másrészt találkozóik már nem mozgattak meg akkora tömegeket, mert bár a Fradi messze a legnépszerűbb foci-klub maradt, de a Holokauszt, majd a kivándorlások következtében az MTK szurkolótábora elolvadt, amit az ávéhások „kényszerdrukkersége” nem ellensúlyozott.^[59]

Honvéd. A rendszer kedvence a Kispestből megszülető Honvéd lett, amely piros-fekete színeit piros-fehérré változtatva a néphadsereg szárnyai alá került. A csapat nevét ezúttal jól etalálták, hiszen a katonai kötődés vonala mellett 1848-ra, a hazafias érzelmekre is utalt.

A csapatnak közvetlenül Farkas Mihály honvédelmi miniszter, az országot irányító „hármasszög”, Rákosi és Gerő után a leghatalmasabb ember nyújtott háttértámogatást. A csapat sorsát annyira a szívében viselte, hogy kedvenc játékos, Puskás Ferenc például szabadon bejárhatott az egyébként szinte megközelíthetetlen tábornokhoz.^[60]

[58] Hadas – Karády (1995): i. m. 99–100.; Horváth (2003): i. m.

[59] Hadas – Karády (1995): i. m. 100.

[60] Surányi András (1982): *Aranycsapat. A film születése, és ami a filmből kimaradt...* MAFILM, Budapest. 64.

1949-től a legjobb magyar játékosokat itt gyűjtötték össze, a magyar futball-történelem és a világ akkori legjobb csapatát hozták össze.^[61] Itt játszott az Arany-csapat hét játékosa (Grosics, Lóránt, Bozsik, Kocsis, Budai, Puskás, Czibor), míg három az MTK-ban futballozott (Lantos, Zakariás, Hidegkúti), egyetlen vidéki-ként a dorogi jobbhátvéd, Buzánszky Jenő fért be a kezdőbe.

A Honvéd összerakásában nagy szerepet játszott a válogatott legendás szövetségi kapitánya, Sebes Gusztáv, aki a kiadatlan naplójegyzeteiben erről röviden a következőt írta: „a Honvédot én hoztam létre” – többek között a katonaköteles labdarúgók némi megdolgozásával.^[62]

1949/50 és 1956 között 5 bajnoki címet és két ezüstérmet szerzett a csapat, miközben korábban soha nem értek el számottevő eredményt. A Honvéd lett a hetedik csapat, amely valaha magyar bajnokságot nyert.^[63]

Újpest. A rendszer harmadik számú, kiemelten támogatott egyesülete a Budapesti, majd Újpesti Dózsa névre átkeresztelt UTE lett. A csapat három bronzérmet szerzett a korszakban, a két toronymagasan támogatott rivális csapatot nem tudta megszorítani.

A névválasztás ezúttal is ügyes: a fővárosi csapatoknál szokatlan módon magába foglalta a lokális kötődést, az „anyavárosrészt”, és a rendszer emellé illesztette baloldali populista üzenetét, amivel a paraszti osztályharc forradalmi vezetőjeként nemzeti hősnak kikiáltott Dózsa Györgyre utaltak.

Vélhetően az újpesti kerület ipari- és munkáskaraktere miatt, valamint jobboldali, kompromittált háborús múltja után a népi demokratikus átnevelés érdekében ez a klub lett a Belügyminisztérium, és azon belül a rendőrség csapata. A Dózsa ezzel bekerült a szövetséges szocialista államok többnyire Dinamó elnevezésű rendőrcsapatái (Moszkva, Kijev, Minszk, Berlin, Bukarest) közé.^[64]

Vasas. A munkás, ám szociáldemokrata sportegyesülettel szemben ambivalens, némileg gyanakvó volt a Rákosi-vezetés viszonya. Baloldali csapatként nem forgatták fel labdarúgó-szakosztályát úgy, mint a többi klubot, nevét is megtarthatta. Az erőforrásokból úgy részesítették, hogy viszonylag jól szerepeljen, de ne veszélyeztesse a kiemelt kommunista csapatok hegemoniáját.^[65] Ennek megfelelően négyszer végzett a negyedik helyen, és egyszer sikerült megcsípnie a dobogó alsó fokát.

Csepel. A világháborús években felpumpált, hadiipari bázisú többszörös bajnokcsapat elvben szálna lehetett volna a kommunista rendszer vezetőinek a szemében. Az MKP azonban a koalíciós években a népszerűségét úgy próbálta

[61] Az átigazolási diktatúráról ld. Sipos Péter (2003): *Az MDP sportpolitikája*. História, 8-9.

[62] A kiszemelt játékos választhatott: a csapathoz igazol, vagy évekre eltűnik a hadsereg bugyriában. Kő András i. m.

[63] Vagyis 1950 és 1956 között kizárólag az erőszakszervezetek két támogatott csapata, a Honvéd és az MTK nyert csak bajnokságot.

[64] Dózsa nevét a kezdőbetűjének köszönhetően választhatták ki a felmerült alternatívák közül. Hadas – Karády (1995): i. m. 101-102.; Horváth (2003): i. m.

[65] Hadas – Karády (1995): i. m. 102.

növelni, hogy a hajdani nyilas párttagokat (az ún. kisnyilasokat) magához édesgette, akikből a nagyipari munkások lakta peremkerületben sokat találhattak. A „zöld Csepelből” a fasisztaellenes proletárnegyed legendáját alakították ki, s a „vörös Csepel” lett az eredmény. Ráadásul Csepel hadiiparának kulcsszerep jutott a kommunista fegyverkezésben, a blokk a koreai háború kitörése után, 1950-től gőzerővel militarizálódott és készült a harmadik világháborúra. Mindezek eredőjeként Rákosiék a klubot – a nehéziparosítás lázában egyfajta kegyként számítóan – a vasmunkáscsapatok családjába helyezték Csepel-Vasas néven, és bizonyos, de túlzásba nem vitt támogatásban részesítették. Ahogy a korábbi minőségi keret kiöregedett, a klub úgy csúszott le a tabella alsó régióiba.^[66]

Vidéki csapatok. Az erőforrások elosztásakor a vidéki kluboknak is jutott valami. Részben az erőszakszervezetek támogatásával vidéken is számos Honvéd és Dózsa jött létre, másrészt a helyi szocialista nagyvállalatok is beléptek a futball világába, gyarmatosították, átnevezték és indították a maguk Bányász, Lokomotív, Haladás, Építők, Előre beszédes nevű csapataikat. De a főváros-központúság változatlan maradt, a 14 csapatos első ligában a hat budapesti csapat mellett a nyolc vidéki klubnak csak statiszta, „pofozógép” szerep jutott, mindössze két ötödik (mindkétszer a Dorogi Bányász) és négy 6. helyig (Dorog, Salgótarján, kétszer a Győr) jutottak.^[67]

Besúgások

A rendszer telepakolta a labdarúgó egyesületeket besúgókkal, de nem csak a klubcsapatokban, hanem még az Aranycsapatban is volt beépített spicli. Grosics Gyula karrierje is ennek köszönhetően bicsaklott meg, őt négyszer is bevittek az ÁVH-ra kihallgatásra. 1949-ben disszidálási kísérletért, 1955-ben pedig kémperbe akarták bevonni, és mindig megpróbálták beszervezni. A sikertelen próbálkozások miatti bosszúból 1955-ben eltiltották a futballtól (1954 őszén védett utoljára a válogatottban), majd 1956 elején vidékre, Tatabányára száműzték, onnan 1962-ben történő visszavonulásáig nem is térhetett vissza a fővárosba.

Disszidálás

A nevesebb játékosok disszidálásától rettenetesen tartott a hatalom. Nem véletlenül, hiszen a szovjetizálást látva számos labdarúgó emigrált az országból, közülük a leghíresebb Kubala László, aki 1949-ben hagyta ott a Vasast és az országot, ő azután az FC Barcelona világhírű játékosa, és máig talán legnagyobb ikonja, emblemikus alakja lett. A műszakilag is kiépített vasfüggöny (többek

[66] Uo.

[67] Uo.

között aknazárral megtámogatott) lehullásával a Rákosi-éra azután szinte lehetetlenné tette a disszidálást, amelynek a kísérletét is keményen büntette. 1951-ben e büntettért koncepciók per keretében elrettentésképpen kivégezték Szűcs Sándort, az Újpesti Dózsa válogatott hátvédjével is talán azért kívántak példát statuálni, mivel rendőr századosként követte el a főbenjáró bűnt.^[68]

A válogatottal sokszor külföldön járó játékosok azonban elvben könnyen kint ragadhattak volna. Hiába kísérték a csapatot államvédelmis ügynökök, a labdarúgóknak nem okozott volna különösebb nehézséget a disszidálás.^[69]

A válogatott - politikai haszonszerzés

A válogatott élére a munkásmozgalmi múlttal is rendelkező Sebes Gusztávot nevezték ki, aki korábban a Magyar Kommunista Párt sportosztályának a munkatársa, a SZOT sportosztályának vezetője, később pedig a kvázi sportminisztériumként funkcionáló OTSB egyik elnökhelyettese és a Magyar Olimpiai Bizottság elnöke is lett, vagyis éveken át nem csak a futball, hanem az egész sportélet megkerülhetetlen, központi alakja volt.^[70] Sebes nem csupán a szakmai kvalitásai révén, hanem politikai elkötelezettségének is köszönhetően válhatott szövetségi kapitánnyá, sőt az egész sportág irányítójává. Kiváló állampárti összeköttetései megkönnyítették a dolgát, hogy csapatépítési elképzeléseit a politikai vezetés, illetve a sportágban dolgozók, a labdarúgóklubok vezetői és edzői, valamint a játékosok körében egyaránt érvényre juttathassa.^[71]

A kommunista vezetők vágya Sebes edzősége idején részben bevált. A kommunista sikerpropaganda élcsapata lett a nemzeti válogatott, amelynek a sikereire a hatalom is építhetett.

A helsinki olimpia (1952) megnyerése volt az Aranycsapat első átütő és nem is igazán várt sikere, a sportvezetés ugyanis előzetesen nem is számított rá. A Rákosi-féle politikai vezetés egyébiránt nagyon készült a kommunista hatalomátvétel utáni első olimpiára. A siker érdekében még a fölött is szemet hunyt, hogy az olimpiára készülő sportolók átvilágítása, ellenőrzése során az Állam-

[68] N. Pál József (2010): *Idegenlégiósok - futball-emigránsok*. Rubicon, 21(6). (Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/idegenlegiosok_futball_emigransok/)

[69] 1953-ban a római stadionavatón háromgólos győzelmet arató válogatott vonattal indult haza. Már mindenki elfoglalta a helyét, Puskás azonban nem jelent meg. Sokan rögtön azt gondolták, hogy kinn marad Olaszországban. A csapat két ávos kísérőjét „elfogta a páni félelem”. Az eset vaklármának bizonyult, Puskás csak azért késett, mert sétált egyet az egyik barátjával. „A történetek után gyakran megesett, hogy megbeszéltük, valamelyik játékos tűnjön el, mi meg majd óbégatunk: hej, X. vagy Y. nincsen sehol; biztosan disszidált. Az ávosok meg ilyenkor ugrottak.” – mesélte Hidegkuti. Kő András i. m.

[70] Scharenpeck Gusztáv néven sváb kispolgári családban született Ferencvárosban, fiatal korában Fradi-drukker is volt. Hadas (1999): i. m. 142.

[71] Például nem került be a csapatába Sándor Csikar, Palotás Péter, Deák, Szusza Ferenc vagy a kapus Henni Géza, miközben nála lett stabil csapattag Lóránt, Hidegkuti, Buzánszky, Zakariás és Grosics.

védelmi Hatóság szerint a delegáció legtöbb tagjának „kiutazása ellen államvédelmi szempontból kifogás merült fel”. A futballcsapat tagjainak egy része is a gyanús elemek közé tartozott, így például Lóránt Gyula és a kapus Henni Géza. Előbbi a jelentés szerint megszervezte 1949-ben a „válogatott futballcsapat disszidálását. Ezért internálva volt. Azóta gyakran beszél bizalmas körben a disszidálás lehetőségeiről”. Henni pedig „rendszeresen lázít a népi demokráciák és a Szovjetunió ellen. (...) Erkölcstelen, züllött, anyagias...”^[72] A hatalom engedékenysége kifizetődött, a magyar szempontból minden idők legsikeresebb olimpiáján (ahol az összes sportág közül talán a labdarúgást övezte a legnagyobb figyelem) 16 aranyérmet szereztek az ország sportolói

A következő évben, 1953-ban az „évszázad mérkőzésén” a labdarúgás történetében elsőként megverték otthonukban az angolokat, mégpedig imponáló különbséggel (6:3). A visszavágón folytatódott az angolok vesszőfutása, a Népstadionban 7:1-re legyőzte őket a vendéglátó magyar csapat. Az angoloknak külön is fáj, hogy az ellenséges szocialista tábor egyik válogatottja mérte rájuk ezt a két sokkoló történelmi vereséget, amit természetesen idehaza és a blokkon belül mindenhol a szovjet rendszer diadalaként könyveltek el.

A csapat hatékonyan alkalmazta a különböző játéktílusokat és taktikai variációkat, mindezt kiegészítette a játékosok kiváló improvizációs készsége, mindenből következett a kiismerhetetlen játékmód, ami ellen nem lehetett felkészülni.^[73] Sebes szerint a válogatott játéka visszatükrözte a „sajátos népi tulajdonságokat” (vagyis más elnevezéssel nála is visszaköszön a nemzetkarakterológia), mint a „küzdőszellem, a bátorság, a művészi hajlam, a gyors felfogóképesség és a lovagiasság”^[74]

A válogatott sikereiben közvetett módon szerepet játszhatott a kommunista politikai rendszer által létrehozott közeg, „az a konspirációs klíma is, mely az ötvenes évek első felében a játékosokat és az edzőket folyamatosan a környezet (és ennél fogva, természetesen, a mindenkori ellenfél) kijátszására, megtévesztésére készítette. [...] a rendszer működésébe integrált hagyomány mellett a totalitarianizmus mindennapi szürrealitása is szükségeltetett ahhoz, hogy a világ akkori legjobb futballcsapata éppen Magyarországon szülessék meg, és sikert sikerre halmozzon”^[75]

A klub- és válogatott szintű futballsikerek a kommunizmus, a párt, a szocialista rendszer győzelmét hirdették az imperializmus, a kapitalista világ fölött, egyben a politikai vezetők megpróbálták vele rendszerüknek és maguknak is legitimitást és népszerűséget szerezni.

Rákosiék a tőlük függetlenül meglévő kiváló játékosanyagot úgy csoportosították, s a rendszer eszméihez képest meglepően néhányukat úgy sztá-

[72] A kapus végül kikerült az utazó keretből. Kő András i. m.

[73] Az Aranycsapat módosított a WM-rendszeren, például bevezetve a 4-2-4-es felállást a hátravont középcsatárral. Hadas (1999) i. m. 126.; Zalka András (2003): „A zenik tizenegye”. História, 8-9.

[74] Sebes (1955): i. m. 11.

[75] Hadas (1999): i. m. 143.

rolták, hogy ezzel maguknak politikai tőkét tudtak kovácsolni. A labdarúgás saját mércéje szerint meghatározó szereplők (a válogatott játékosok, legfontosabb edzők) informálisan élveztek bizonyos szabadságjogokat. Az alulról jött, sokszor írástudatlan játékosok privilegizálása, viszonylagos jólétük, világhírük azt sugallta, hogy a rendszerben páratlanok a mobilitási lehetőségek, csak a teljesítmény számít, és azt busásan jutalmazták.^[76]

Privilegiumaik közé tartozott a tisztí rang elnyerése (HM, BM, így lehetett Puskás beceneve a „száguddó őrnagy”), útlevel, lakáskiutalás, némi vagyonosodás. Utóbbi nem a fizetésüknek volt köszönhető, a rendszer ezt nem tehetne volna meg saját elvei megszegése nélkül, jövedelemkiegészítésként lényegében a csempészt, a seftelést kínálták fel a válogatott focistáknak. Külföldön aratott győzelem esetén íratlan szocialista előjogukká vált a szajrész.^[77] Az olajozott működés érdekében nem véletlen, hogy az MLSZ elnöke sokáig a vázhatóság főparancsnoka volt.^[78]

A játékosok ezzel ráadásul kiszolgáltatottá, zsarolhatóvá is váltak, bármikor le lehetett őket buktatni, ha éppen úgy döntöttek a pártállami vezetők, hogy a vámosok nem néznek majd félre, és itt az ideje némi megtorlásnak, megleckéztetésnek.

Természetesen a válogatott menetelésére alapozni a rendszer hazai elismertségét nem volt kockázatmentes vállalkozás, megvoltak a veszélyei, hiszen borítékolni azért nem lehetett a sikereket, bármennyire is a világ legjobb csapatává nőtte ki magát az 50-es évek első felének magyar válogatottja.

Ezt jól érzékelték a pártállami vezetők is. Amikor Helsinki után az angol válogatott barátságos mérkőzésre hívta Londonba a magyar csapatot, és Sebes Gusztáv elfogadta az invitálást, komoly skandalum keletkezett a színpalak mögött. Amikor a labdarúgó-szövetség jelentette Hegyi Gyulának, a sporthivatal elnökének a fejleményeket, annak az „első reakciója az volt: – Hű, az anyja istenit, az imperialistákhoz?! Nem fognak minket kiengedni.” Az úgy a pártvezetés elé került, Farkas Mihály elsősorban arra volt kíváncsi, hogy győzünk-e, „mert akkor kinyílhat a kapu”, ám erre Sebes nem tudott garanciát vállalni. Végül a vezérhez fordultak. Az esetleges kudarctól tartó Rákosi kérdőre vonta a szövetségi kapitányt, amiért a politikai vezetés megkérdezése és hozzájárulása nélkül kötötte le a londoni derbyt, amihez pedig a párt első embere szerint nem lett volna semmi joga. Sebes azzal tudta megnyugtatni Rákosit, hogy a mérkőzés kiváló propagandája lehet a rendszernek, főként, hogy az esetleges vereségért a hazai visszavágón mindenképpen revansot vesz a csapat.^[79]

[76] Hadas (1999): i. m. 140.; Hadas – Karády (1995): i. m.

[77] Grosics Gyula emlékezett egy olyan csapatértekezletre, ahol a megjelent Farkas Mihály kerteles nélkül visszautasította a játékosok azon kérését, hogy emeljék a fizetésüket és abba hagyassák a fizetéskiegészítésként funkcionáló csempészt. Mint mondta: „Mi nem tudjuk hivatalos pénzzel megfizetni magukat. Ütközne elveinkkel. [...] csak csinálják így tovább” a csempészt. Bocskák Miklós (1986): A Grosics-villa titka. Sport, Budapest. 20–21., idézi Hadas (1999): i. m. 141.

[78] Takács (2004): i. m. 172.; Hadas (1999): i. m..

[79] A kiutazás előtt egy fogadáson Sebes Gusztáv találkozott Nagy Imre miniszterelnökkel, „aki megkérdezte: Mi lesz a taktika, Sebes? Erre a kapitány lerajzolta, hogy mire készülnek. Nagy figyel-

Hogy milyen kérészéletű és bumeránghatású a futballsikerekre bázírozó politikai fegyver, azt az 1954-es vesztes VB-döntő sokja utáni heves, a politikai hatalom ellen forduló szurkolói reakciók mutatják: az első komoly kudarcig tartott. A Rákosi-rendszer elleni első nagy tömegmegmozdulás három napos lázongásai során a tömegindulatokkal először nem mert a hatalom nyíltan szembeszállni, majd a karhatalom keményen közbelépett. Sokak szerint a pesti köznyelvben „focialista forradalomnak” elnevezett tüntetéssorozat is hozzájárult 1956-hoz.

A vébédöntő kudarcáról természetesen jelentés készült a pártnak, aminek a tanulmányozását Rákosi ajánlotta a Politikai Bizottság tagjainak. Az okok között a válogatott játékosoknak a felkészülés során mutatott nem megfelelő edzőmunkáját, fegyelmezetlenségét, a szövetségi kapitány öncélúságát, a sportvezetés erélytelenségét (amiért nem tiltakozott a vb lebonyolítási rendje és a döntőben fújó játékevezető személye ellen) emelték ki. Az ez alapján elfogadott határozatban a pályán elszenvedett vereséget már kendőzetlenül a hatalomnak különösen fájó politikai vereségnek nevezték.^[80]

A vb-döntőn elszenvedett fiaskó egyébként nem törte le a válogatott szárnyalását, továbbra is a világ legjobb csapata maradt, a berni döntőt követően 18 meccsen nem találtak legyőzőre (egy-egy döntetlen csúszott csak be).

Érdekes, hogy Szovjetunió ellen az Aranycsapat nem tudott győzelmet aratni. 1952 májusában két mérkőzést is játszott a magyar nemzeti tizenegy a Moszkva válogatottal, egy döntetlen és egy vereség lett a vége, 1955-ben pedig oda-visszavágón mérkőztek meg, mindkettő döntetlen lett. A szurkolók meg voltak róla győződve, hogy a szovjetek ellen tilos győzni. A pártállami vezetők tudtak erről a híresztelésről, és kifejezetten elvárták a csapattól (szokatlanul magas prémiumot is felajánlottak) a szovjetek legyőzését, hogy a közvéleménynek bebizonyítsák: nincsen igazuk.^[81]

1956 és a labdarúgás

Az 1956-os forradalom következtében a bajnokság ősszel félbeszakadt, és a két hét alatt a klubok kezdték levedleni a rájuk kényszerített szocialista identitást, a felkelők például visszahelyezték a Fradi székházára a régi klubcímet.

A szabadságharc leverését követően a válogatott számos meghatározó játékosa

te a rajzot az egyik oldalról is, a másiktól is, majd [...] azt mondta: Ez olyan, mint egy háború!”. Kő András i. m., ld. még Takács Ferenc (2003): Futbólia aranykora. História, 8-9.

[80] A határozat így fogalmaz: „Az OTSB vezetői súlyos politikai hibát követtek el, amikor nem szálltak erélyesen szembe a vb helytelen rendszerével, amikor hagyták, hogy a magyar válogatott nyilvánvaló szándékosságából a legnehezebb sorsolást kapja. Nem tiltakoztak Ling játékevezető személye ellen sem, pedig elfoglaltsága előttünk ismeretes volt. Mindez – habár sportbeli értéke a magyar labdarúgásnak soha nem látott mértékben emelkedett – politikai vereség volt a számunkra.”. Kő András i. m.

[81] Buzánszky Jenőtől tudjuk, hogy dupla prémiumot ajánlottak fel nekik. Kő András i. m.

(Puskás, Kocsis, Czibor) nem utazott haza a Honvéd brüsszeli BEK-mérkőzéséről, illetve a dél-amerikai túráról, hanem emigráltak (mindhárman Spanyolországban kötöttek ki, és az ottani két meghatározó klub (Öcsi a Real Madridban vált mítosszá, a többiek az FC Barcelona) játékoslegendái lettek.^[82]

FUTBALL A KÁDÁR-KORSZAK PUHA DIKTATÚRÁJA IDEJÉN

A megtorlás évei (1957–1962) – a futballban olvadás

Habár a Kádár-korszak első szakasza 1963-ig a megtorlásról és a kőkemény diktatúráról szólt, ez az időszak sem volt oly mértékben totalitárius, mint elődje, a futballban pedig kiváltképpen nem.

A politika részlegesen visszahúzódott a labdarúgásból. A csapatok már 1957-ben visszakapták nevüket és színeiket (egyedül a Honvéd nem tért vissza a kispesti idők piros-fekete színéhez), a futball autonómiája lassan kezdett kialakulni, a Honvéd és az MTK kivételezettsége megszűnt. Azonban az talán nem véletlen, hogy az első bajnokságot Kádár kedvenc csapata, a Vasas nyerte meg, nyolcadikként a futballtörténelemben.^[83] (Kádár fiatal korából datálódó futballszeretete közismert volt – a Vasas meccsein kívül olykor megjelent a válogatott tatai edzőtáborában is – a propaganda erre még rá is erősített.^[84])

A következő években mégis nagyobb lett a spontán verseny tere, sorozatos bajnoki címek nem születtek. Az 1963-as évig az MTK, a Csepel, az Újpest, még kétszer a Vasas lett az első.

Az 56-os disszidens focistákról, további fényes külföldi pályafutásukról a rendszer közben mélyen hallgatott, sok-sok év telt el, amikor egyáltalán hazalátogathattak. Az 1960-as BEK-döntő után a Népsport egy héttel később és egy röpké mondatban utalt arra a történelmi teljesítményre, hogy Puskás négy gólt szerzett a fináléban, ám a rezsim szerint ezt sem kellett volna, a felelőst ezért a rövid megjegyzésért is szankció sújtotta.^[85]

Az 1963-as esztendő szimbolikus eseményei (futballban is)

[82] Sokak meggyőződése, hogy ha nem szól bele a történelem és együtt marad a válogatott, akkor 1958-ban megnyerik a világbajnokságot...

[83] A csapat edzője, Baróti Lajos a megnyert bajnokság után kérvényezte irodalomtörténész testvére, az '56-os eseményekben való részvételért börtönbüntetésre ítélt (a forradalom idején a szege-di egyetem rektora volt) Baróti Dezső szabadon bocsátását.

[84] A Népszabadság egyik olvasói levele például arról számolt be, hogy az illegalitás éveiben milyen lelkesen focizott a párttagok kirándulásain. „Egyszer gólhelyzetben hátulról felvágtak. Viszszanéztém és láttam, hogy Kádár János elvtárs buktatott el. Hát én még ilyen finom, szolid gáncsolást azóta sem láttam...” Takács (2004): i. m. 28.

[85] http://www.nemzetisport.hu/minden_mas_foci/hogyan-falja-fel-a-politika-a-futballt-2178549, 2012. október 1.

A kádári fogyasztói szocializmus modellje egyfajta kiegyezés, íratlan társadalmi szerződés volt a lakossággal. Maradt az egypárti, kommunista hatalom bizonyos tabukkal, de a politika némileg visszavonult a társadalmi alrendszeréből, azok autonómiája megnövekedett. A pártállam a politikai közömbösséget, a hatalom eltűrését várta el, s cserébe a többi létszférában nagyobb cselekvési szabadságot és az életszínvonal emelkedését nyújtotta.

A futballban az állam többé nem szólt bele közvetlenül a folyamatokba, legalábbis nem állandóan. A rezsimtől függetlenített bajnokság mint a tömegek szórakozása, elterelni hivatott a figyelmet a politikai hatalomról, egyben levezette a dolgozók feszültségét, a stadionokban kiengedhették a szelepet. A Rákosi-érától való elhatárolódás érdekében Kádárék azt is eltűrték, hogy nyilvánosan feléledjenek a csapatokhoz kötődő hagyományos identitáselemek.

Szimbolikus, hogy a kádári konszolidáció első évében, az 1956-os politikai elítéltek szabadon bocsátását követően történelmi pillanatok következtek be a magyar futballban. A totális diktatúrától még viszonylag mentes utolsó bajnoki évad (1948/1949) megnyerése, és az azt követő 14 éves szünet után az első „puha diktatúra” bajnoki címet 1963 tavaszán éppen az FTC szerezte meg. A szurkolók a politikai nyitást és az aranyérmet egy rigmusban éltették: „Bajnok lett a Ferencváros, fasza gyerek Kádár János”.^[86] A bajnokcsapatot meglepő módon nyáron Moszkvába invitálták (vagyis rendelték) egy barátságos mérkőzésre a szovjet klubcsapatok válogatottja ellen. A méretes zakó (6-2 a vendéglátóknak) után a Fradi visszavágót kért, és a szovjetek nem bízva semmit a véletlenre: a legjobb klubcsapatukat, a belügyminisztériumi Dinamo Moszkvát küldték Budapestre. A nagy lelkesedéssel beharangozott mérkőzés 40 ezer néző előtt botrányba fulladt, nem a 3-2-es szovjet győzelem miatt, hanem mert a Fradi játékosok végig durván, keményen játszottak, lényegében csata zajlott a pályán verekedésekkel, brutális belemenésekkel tarkítva. Az eset kínosan érintette az állampárti vezetést. Egyrészt „az egyik szovjet „kirakatcsapatot” a nacionalistának, reakciónak tartott, gyakran lefasisztázott magyar klub rugdosta szét”, másfelől bár nem tudjuk, hogy a szovjetellenesség motiválta-e a játékosokat, de az élő tévé- és rádióközvetítésnek hála a magyar közvéleményben így csapódott le. Az MSZMP Politikai Bizottsága meg is állapította, hogy „komoly hiba” volt megrendezni a mérkőzést.^[87]

1963-ban a hazai futball tartogatott még egy meglepetést. A kivételesen csak egyidényes, 1963 őszi bajnokságot a háborús viszonyok között született nagyváradi diadaltól eltekintve, először a történelemben vidéki csapat nyerte: a Győr. Ezután a BEK-ben szinte hihetetlen eredményt ért el, csak Európa akkori legjobbja, a Benfica tudta búcsúztatni az elődöntőben (telt házas meccsen a

[86] Hadas - Karády (1995): i. m. 104.

[87] Tischler János (2005): „Nemere” *fn. informátor jelenti. A Fradi megfigyelése az 1960-as években.* (Elérhető: <http://www.rev.hu/rev/html/hu/ugynok/munka/nemere.html>.) A tanulmány rövidebb változata megjelent Rubicon, 2004/8-9. sz., 119-129.

Népstadionban).

A politikai ellenőrzés megmaradása

A besúgórendszer azonban a futballban is fennmaradt, ezen keresztül továbbra is ellenőrzés alatt próbálták tartani az egész sportágot, és elsősorban a gyanús klubokat. Ha a politikai átnevelés nem sikerült, akkor még mindig ott maradt a megfigyelés eszköze.

Elsősorban az FTC-t tartotta a rendszer renitensnek. 1961-ben a párt vizsgálatot tartott a klubnál, az MSZMP titkársági ülésén úgy értékelték az eredményeket, hogy az egyesületnél 45 olyan személy dolgozik, aki „reakciós, fasiszta szemléletű, büntetett előéletű vagy erkölcstelen életet él”. A belügyi szervek jelentése szerint „az ellenséges elemek a Club vezetésébe is beépültek, kihasználva elvtársaink ébertelenségét, illetve klubsovinizmusból fakadó vakságát” a felszabadulás óta az FTC körül „reakciós elemek tömörülnek”, akik az egyesület népszerűségével „visszaélve a szocialista rendszer ellen izgatnak”. A Fradi párttitkárát tették meg a fő felelősnek, aki „jutalomként” a következő évben a Legfelsőbb Bíróságtól zárt tárgyaláson két éves börtönbüntetést kapott.^[88]

Országos, az összes valamit is számító klubot átszövő besúgórendszert építettek ki. Rengeteg játékost beszerveztek, főként zsarolással. Szinte mindegyik focista csempészett külföldről tiltott dolgokat, illetve sorozatosak voltak a bundaügyek végig a Kádár-korszakban, hol spontán, hol felülről irányítottan, előbbivel lebukás esetén szintén rá lehetett valakit kényszeríteni a besúgó-szerepre.

Sok port vert fel Novák Dezső ügye, róla néhány éve kiderült, hogy besúgó volt. A 60-as évek közepén órákkal seftelt, börtönnel, útlelvélbevonással fenyegették, a zsarolásra megtört, és Nemere néven 1983-ig, bő másfél évtizedig jelentett. Az első időkben kényszerből a játékostársairól (Albert Flóriánról, Varga Zoltánról, aki 1968-ban disszidált), bundázásokról. Később már nem csak kötelességből tette, mert sok előnnyel járt: ittás vezetését eltörölték neki, a titkosrendőrség segítségével került vissza a válogatottba, edzői karrierjét is egyengették. Ifiedzőként a fiatal játékosok jellemzését kellett folyamatosan beküldenie, ki lehet osztályellenség.^[89]

Átalakult a támogatási és tulajdonosi rendszer

A vidéki csapatok változatlanul valamelyik gazdasági ágazathoz, lokális nagyvállalathoz tartoztak, de jobban előtérbe kerülhetett az egyesületek helyi beágyazottsága. A fővárosi csapatok esetében ez a kerületi kötődés erősítését és a támogatások arányosabb szétosztását jelentette.

[88] Weidemann Károlyról van szó. Tischler János kutatásait idézi Vajna (2006): i. m. 65.

[89] A Budapesti Rendőrfőkapitányság politikai osztályának írt ügynöki jelentéseiből Tischler (2005) i. m. közölte le néhányat.

A korábban perifériára szorított csapatok közül a fő cél a továbbra is az ország kiugróan legnépszerűbb klubjának, az FTC-nek és szurkolótáborának a „kiengesztelése” volt, az állami forrásokból ezentúl a mezőgazdasági és élelmiszeripari tárcán keresztül a Fradi is bőven részesedett, a minisztérium stabil anyagi háttérrel biztosított, a korszak legnagyobb futballberuházása a klub stadionjának 1974-es felújítása volt.

Miközben az államvédelem, a politikai rendőrség kivonult a futball világból, a nyilvános térből, a Honvéd és az Újpest továbbra is megmaradt a fegyveres erők és illetékes minisztériumok támogatta csapatoknak, azaz a rendszer által fenntartott politikai korlátok itt is megmutatkoztak.

Manipulatív sportpolitika

A durva, közvetlen beavatkozást egy áttételesebb, ravaszabbul manipuláló sportpolitika váltotta fel. Az erőforrások központosított elosztása megmaradt, azt az MLSZ végezte, a politikai vezetés rajta keresztül tudott belenyúlni a labdarúgás világába. De ezt már diszkrétan, kevésbé voluntaristán tették, ennek köszönhetően nyíltabbak és többesélyesebbek lettek a bajnokságok.

A Honvéd eleinte nagyon visszaesett, érthetően, hiszen az Aranycsapat tagjainak egy része távozott az országból, a kiemelt támogatás mértéke is csökkent. Később visszakerült az élmezőnybe, de csak 1979/80-ban nyert újra bajnokságot (7 ezüstérem mellett).

1958-as bajnoki címe után az MTK fokozatosan hátrább került a tabellán, a nyolcvanas évek elején ki is esett. A Kádár-rendszer, amely nagyon ügyelt arra, hogy káderpolitikájával ne adjon táptalajt az antiszemitizmusnak, a zsidó-kommunizmus előítéletének, s a felső vezetésbe elvétve ültetett zsidó származásúakat, ilyen megfontolásokból nem támogatta különösebben az MTK-t (kényelmetlen következménye - antiszemita közhangulat kialakulása - lehetett volna a klub sikereinek). Hasonló megfontolásból a csapat meccsein megjelenő - egyébként nem túl erőteljes - antiszemita megnyilvánulásokkal szemben sem lépett fel határozottan. Ezen megnyilvánulásoknak, illetve a szurkolók körében a Fradi-MTK rivalizálás intenzitásának a csökkenése főképp a kék-fehér csapat szerény teljesítményének tudható be, a pártállam ezzel nagyon elégedett volt, megszabadult egy potenciális problémától. Az MTK-t egyébként az országban szinte minden szurkoló továbbra is zsidó csapatnak tekintette, annak ellenére is, hogy alig játszott a csapatban zsidó származású játékos. A fradista szurkolók antiszemitizmusánál a rendszerellenességük nagyobb volt: az Izrael győzelmével záródó hatnapos háborút követően a Fradi-drukkerek lelkesen éltették az MTK-t, ugyanis így örülhettek nyilvánosan a szovjetek által támogatott arab államok vereségének.^[90]

[90] Hadas - Karády (1995): i. m. 107.

Az MTK trendszerű hanyatlását az sem tudta tartósan megállítani, hogy a klub 1972-ben a Magyar Nemzeti Bank alelnökének, Fekete János személyében befolyásos potentátot tudott elnöki pozícióval megnyernie magának, akinek a révén a bankszféra és a kereskedelmi minisztérium bőségesen támogatta az egyesületet.^[91] A csapat kiesése után azonban a nómenklatúra zsidó identitást is ápoló tagjai meglepő összefogással és intenzitással nyúltak az MTK hóna alá, s a visszajutás után rövidesen, 1987-ben a klub (30 év elteltével) bajnoki címet szerzett – szinte szimbolikusan mutatva a hatalom válságát, megroppanását.

A szintén eljelentéktelenedő Csepel mögött nem állt ilyen támogató csoport, amelyik vész esetén segítséget nyújthatott volna, munkáscsapat mivolta sem segített rajta, az együttes a 60-as évektől alsóházi kiscsapattá vált.

A 60-as évek két sikercsapata a Vasas és az FTC, négy-négy bajnoki címmel. A Vasas megtáltosodásának oka nyilvánvaló, a Kádár-rendszer kvázi hivatalos kedvence, a munkásosztály képviselője volt, angyal földi stadionjában Kádár is rendszeresen szurkolt. Az FTC kiszabadult a politikai karanténból, népszerűsége töretlen maradt, nimbusza ellenzéki, antikommunista elemekkel gazdagodott. Szurkolói főleg az Újpesti Dózsa elleni meccseken tudták kifejezni a rendőrállammal szembeni ellenszenvüket, ezért is vált a korszakban ez a rivalizálás a leginkább érzelmektől túlfűtötté. A hazai sikerek mellett a klub 1965-ben elhódította a Vásárvárosok Kupáját (az egymérvőzések furcsa döntőben a Juventust győzte le, mégpedig Torinóban, mert a rezsimek óhajtott idehaza visszavágót rendezni a Fradinak). Az egyesület csatárcsillaga, Albert Flórián – akit a hatalom a gyanús klubból már nem kényszerített át másik csapatba – pedig elnyerte az aranylabdát.

A magyar futballtörténelem újdonságaként a 60-as években a Győr sikere után egyre több vidéki csapat erősödött meg, s került dobogóközelbe a Tatabánya kétszer is, az ETO pedig egyszer a harmadik helyen végzett.

A 70-es évek az Újpesti Dózsaé. 1969–1975 között egymás után hét bajnokságot nyert, majd az évtized végén még kettőt (miközben többnyire az FTC végzett a második helyen). Sikerszeriája nem lehet teljes egészében a véletlen műve, ez jellemezte ekkoriban a szovjet blokk Dinamo típusú csapatait, amivel a kommunista rendőrség, belügyi szervek hírnevének öregbítését szolgálták. 1976-ban a Nyilasi-Ebedli-féle új játékosgenerációval felfrissített Fradi, 1977-ben pedig a Vasas tudott az Újpest előtt odaérni az első helyre, utóbbi véletlenül éppen abban az évben, amikor a szakszervezeti mozgalom százéves fennállását ünnepeltette az állam.^[92]

A vidéki együttesek jelentősége tovább növekedett. A Videoton 1976-ban a második, a Diósgyőr, a Salgótarján és az ETO egyszer-egyszer harmadik lett. A vidéki csapatok erősödését a Rába ETO '80-as évekbeli sikersorozata tetőzte

[91] Ballai (2005): i. m. 64.

[92] Uo.

be. 1981–1986 között két bajnoki címet, két ezüstérmet és egy bronzot szerzett a csapat. Mindegyik esetben a szocialista iparosítás fellegrárai álltak a háttérben, a tatabányai, dorogi, salgótarjáni, komlói bányászcsapatok sikere addig tartott, amíg a bányászat fejlődő ágazat maradt az országban. Tartósabb sikert, komolyabb anyagi bázist biztosított a székesfehérvári Videoton és a győri Rába a város csapatainak. Utóbbi esetben szükséges volt a gyár vezetőjének, Horváth Edének a kapcsolatrendszere a politikai, gazdasági vezetés felé, több erőforrást tudott informális utakon kijárni. Ezek a gyárak már nem ideológiai okokból, hanem piaci logikából támogatták a reklámhordozó csapatokat.

Ekkoriban már nem egyirányú a mozgás vidékről a főváros felé, hanem játékosok és edzők Budapestről vidéki klubokba is szerződtek. De a '80-as évek közepéig vidéki csapatból elvétve jutott el valaki a válogatottságig. Kétségtelen, hogy a rendszer némileg ösztönözte a decentralizációt a futballban, s enyhült az addig nyomasztó főváros-hegemónia, de teljesen nem szűnt meg.

A korszak politikai fordulatai és a futball

A konszolidált Kádár-korszak nem volt mentes a politika fordulataitól. Ennek hatásai a futball világra nehezen követhetőek, de a gazdaság félpiaicosítása a futballt támogató cégek magatartásán is érződött. Az életszínvonal emelésének a kényszere hatékony, növekedő gazdaságot igényelt. Ennek köszönhető az 1968-as Új Gazdasági Mechanizmus (ÚGM), aminek a hatásai más alrendszerekre is átgyűrűztek. A reformoknak azonban a felső vezetésben és a nomenklatúrában komoly ellenzői akadtak, és a nemzetközi körülmények, a szovjet reakciók is nagyban befolyásolták irányát, végkimenetelét. A reformok 1973-ban leálltak, visszafordultak, de 1978-ban újra elővették őket.

A '80-as évek első felében azután nem történt semmi, az előregedő és egyre döntésképtelenebb vezetés a pangás jeleit mutatta. Talán ennek köszönhető a futballban az ETO sikere, a klub bekúszott a résbe (váratlanul, addig névtelen edzővel, játékosokkal). Az elkényelmesedett MLSZ és a háttérben álló pártapparátus lassan eszmélt. A korlátokat jelzi, hogy tartósan nem maradhatott vidéki csapat a magyar éllovas, elővették és a besorozások révén játékos-beszerzésben egyeduralgoló Honvédet felpumpálták, miközben a győri csapat erősítését megakadályozták (komoly igazolást 5 év alatt nem sikerült összehozni^[93]), s bundagyanús körülmények között megakadályozták a harmadik bajnoki címet. A Honvéd összerakása olyan jól sikerült, hogy 1990-ig 5 bajnoki címet gyűjtött, a szériának a rendszerváltás vetett véget.

A magyar futball és a válogatott teljesítménye ezalatt fokozatosan romlott. Miközben egyre kevésbé befolyásolt a hatalom, ezzel párhuzamosan egyre

[93] Ld. a Kardos-ügyet: az Újpest válogatott focistájának Győrbe igazolását vérlázító körülmények között akadályozta meg a szövetség.

csökkent az állami támogatás mértéke. A rezsimnek nem érte meg túl sok pénzt beleölni a futballba, máshonnan, az életszínvonal emeléséből tartósabb és stabilabb legitimációs bázisa volt. A labdarúgástól nem vártak el komoly nemzetközi sikereket, elég volt, ha szórakoztatja a lakosság tömegeit. Másrészt a kétségtelenül meglévő nagyobb anyagi biztonság és szélesebb karrierlehetőségek, mobilitási esélyek már nem terelték a foci felé a gyerekeket, mint ahogy az a korábbi évtizedekben történt. A magyar válogatott és a nemzetközi kupákban induló klubcsapatok egyre rosszabb eredményeket értek el, a hanyatlás trendje a '80-as években, illetve a rendszerváltás után felgyorsult és máig tartó mély válságba torkolt.

A rendszer válságának hatása a futballra

A rendszer válsága, felbomlása a '80-as években a pályák hangulatában is érzékelhető. Ahogy a diktatórikus rendszer fokozatosan elbizonytalanodott és gyengült, a lelátókon egyre inkább felszínre törtek a régóta elfojtott indulatok, főleg, mivel az egyre színvonaltalanabb meccsre a korábbi évtizedekhez képest egyre fiatalabb és „társadalmi összetételében lumpenizálódott tömeg” járt.^[94]

A korábbi évtizedek hallgatása után főleg az MTK-val szembeni antiszemita megnyilvánulások jöttek elő, főleg élcsapattá válása, hosszú szünet után szerzett bajnoki címe után. A helyi kötődéssel nem rendelkező csapat szurkolótáborra folyamatosan csökkent, drukker-utánpótlása alig volt, jószerevével csak öröklődött, egyébként spontán nem lett valaki MTK-s. A csapat zsidó jellegével kapcsolatos beidegződések nem csökkentek, és ez nemcsak a Fradi-táborra volt jellemző, hanem az országban mindenütt. Pedig a fővárosi zsidóság egy része tudatosan – a lappangó antiszemizmustól tartva – más csapatot próbált keresni magának és gyermekeinek, főleg a Vasast és az Újpestet választották (mint két biztonságot nyújtó, hivatalosan kedvelt egyesület).

A fővárosi csapatok szurkolóinak keménymagja az MTK elleni meccsen egyre súlyosabb szövegeket skandált, elkezdődött a durva „zsidózás”.^[95] A FTC-drukkerek jártak az élen, a körükben a hagyományosan meglévő, évtizedekig a szőnyeg alá söpört „mélymagyar” érzés és antiszemita előítéleteség párosulva az erőteljes antikommunizmussal egyre zabolátlanabban tört a felszínre. (Két antiszemita hagyomány: a gazdag zsidó és a hatalmon lévő zsidó-kommunista zsidó toposza együtt jelent meg, végső soron mindkettő a társadalmi ranglétra felső fokait jelenti). Vidéken a népi antiszemita tradícionális sémái bukkantak fel, „libásoknak” nevezték az MTK-sokat, mivel a 19. században a zsidó kereskedők falun többek között libatermékekkel (toll, máj, hús) is kereskedtek.^[96]

[94] Hadas – Karády (1995): i. m. 108.

[95] Hadas – Karády (1995): i. m. 115.; Mihancsik Zsófia (1988): Hajrá MTK? Háttér, Budapest. 105.

[96] Hadas – Karády (1995): i. m. 109-110., 115.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fővároscentrikus, ideológiai, származásbeli és osztályellentétekkel tarkított magyar futball világát korszakonként a politika hol erőteljesen, hol gyengébben befolyásolta, torzította. Mindeközben a magyar futball színvonala is részben ennek megfelelően hullámzott – de nem volt ezzel egyedül Európában. A diktatúra viszonyai között bekövetkező '50-es évekbeli nagy magyar futballkorszak nem tekinthető egyedinek. Hasonló jelenségek következtek be más félperiférikus országokban is, ahol a diktatórikus politikai rendszerek telepedtek az éles belső ellentétekkel tarkított társadalmakra, és a sportot, főleg a futballt a politika szolgálatába állították. Példák bőven akadnak, ilyen volt a fasiszta Olaszország, a két jobboldali diktatúra Ibéria félszigetén (Portugália – Salazar, Spanyolország – Franco) továbbá a katonai junták Dél-Amerikában (Brazília, Argentína). A kádári puha diktatúrának már nem volt legitimációs szempontból szüksége a labdarúgásra, és az máig tartó hanyatlásnak is indult.

A magyar labdarúgás történetében szinte a kezdetektől „a politikai polarizáció több típusát is azonosíthatjuk ... ezek az ellentétek ritkán jelentek meg letisztult állapotukban, hiszen a politikai opposíció gyakran penetrált más polarizációkba: hol a becsületes vidék – bűnös főváros, hol a tisztességes amatőrizmus – tisztességtelen profizmus képében jelent meg, hol munkás és elitklubok szembenállásában, de gyakran egyszerűen csak antiszemitizmusként [...] a szembenállás az esetek többségében szélsőjobboldali – zsidó politikai dichotómiát takart”.^[97]

Az utóbbi évtizedekben a félperifériák demokratizálódtak, a politikai beavatkozás jelensége államaikban nagyjából lecsengett. Az átmenettel küszködő országok politikai vezetői sokáig nem foglalkoztak a futballal, az egyébként is válságban lévő sportág volt. A '90-es évek vége óta Magyarországon a jobboldali kormányok próbálják többleterőforrásokat belepumpálva feléleszteni a magyar foci egészségét, azonban annak krízisét csak komoly üzleti alapú ráfordítások szüntethetik meg.^[98] Időközben Nyugat-Európában a szurkolók középosztályosodása következett be, és a futball óriási szórakoztató iparággá vált, most már a multinacionális cégek, a gazdag államok uralják a sportágat, melyről kiderült, hogy óriási profitlehetőségek rejlenek benne.

[97] Szegedi (2011): i. m. 133.

[98] A Kisgazdapárt volt az első, amely 1998-ban kormányzati pozícióba kerülve a futballon keresztül próbálta népszerűségét növelni – sikertelenül. A Fidesz-elnök, többszörös miniszterelnök Orbán Viktor futbalszeretete (hajdani aktív futballista múltjából is fakad) ilyen szempontból nem átpolitizált, a sportág egésze érzékelhette a stadionprogramból, az utánpótlásban indított Bozsik-programból, az Eb-rendezési szándékból.

IRODALOM

- Ballai Attila (2005): *Ősdriblik - a magyar klubok gyökerei*. HVG, 2005. május 28.
- Barcs Sándor (1988): *Száz éves az MTK-VM Sportklub*. Népszava Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Bíró László (2003): *Futball Kelet-Európában*. História, 8-9.
- Bocsák Miklós (1983): *Kocsis és Czibor*. Sport, Budapest.
- Bocsák Miklós (1986): *A Grosics-villa titka*. Sport, Budapest.
- Dénes Tamás – Rochy Zoltán (1996): *A 700. után. A magyar labdarúgó-válogatott története*. Rochy és Társa Bt., Budapest.
- Dénes Tamás – Sándor Mihály (2003): *Futball-történelmi lecke - nem csak fiúknak*. Viktória, Budapest.
- *Dénes Tamás - Hegyi Iván - Lakat T. Károly (2011): Királyok, hercegek, grófok. 110 év magyar futball. Magyar Labdarúgó-szövetség, Budapest.*
- Földessy János (1958): *A magyar labdarúgás 60 éve*. Sport Kiadó, Budapest.
- Földessy János (1926): *A magyar futball és a Magyar Labdarúgók Szövetsége*. Magyar Labdarúgók Szövetsége, Budapest.
- Földessy János (1960): *A magyar labdarúgás és a 60 éves MLSZ*. Sport Kiadó, Budapest.
- Gombócz Márta (2003): *A magyar futball kezdetei*. História, 8-9.
- Hadas Miklós – Karády Viktor (1995): *Futball és társadalmi identitás*. Replika, 1995. június, 17-18.
- Hadas Miklós – Karády Viktor (2006): *Soccer and Antisemitism in Hungary*. In: Brenner, Michael – Reuveni, Gideon (eds.): *Emancipation through Muscles. Jews and Sports in Europe*. University of Nebraska Press. 216-238.
- Hadas Miklós (1999): *Stílus és karakter - futballhabituológiai traktátus*. Replika 36, 1999. június. 125-144. Elérhető: <http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-666/replika/36/TPUBL-A-666.pdf>
- Hadas Miklós (2000): *Football and Social Identity: The Case of Hungary in the 20th Century*. *Sports Historian*, 2. (November), Vol 20. 43-66.
- Hadas Miklós (2003): *A modern férfi születése*. Helikon, Budapest.
- Hadas Miklós (2013): *Férfit látni álmaikban*. HVG, 2013. december 21. 51-52.
- Hámos Tibor (1982): *Puskás. Legenda és valóság*. Sportpropaganda, Budapest.
- Hoppe László (1970): *Labdarúgó bajnokságaink 1906-1969*. Sport, Budapest.
- Horváth Zsolt (2003): *Kinizsi, Bástya, Vörös Lobogó*. História, 8-9.
- Kő András – Török Péter (1988): *A magyar futball anekdotakincse*. Sport, Budapest.
- Kő András: *Valóság és legenda - az Aranycsapat*. Elérhető: <http://nemzetiugyletek.hu/node/265>
- Major János – Nagy Béla – Szűcs László (1972): *Az FTC labdarúgó szakosztályának története*. Sportpropaganda, Budapest.
- Mihancsik Zsófia (1988): *Hajrá MTK? Háttér*, Budapest.
- N. Pál József (2010): *Idegenlégiósok - futball-emigránsok*. *Rubicon*, 21(6). Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/idegenlegiosok_futball_emigransok/
- Nagy Béla (1983): *Nyolcvan év, nyolcvan örökrangadó*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Papp Gábor (2010): *A foci államosítása és a cégek tulajdonosi szerepe a századfordulótól 1945-ig*. *Rubicon*, 21(6). Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_foci_allamositasa_es_a_cegek_tulajdonosi_szerepe_a_szazadfordulotol_1945_ig/
- Rónay Tamás (1993): *A magyar foci legendája*. Múzsák Kiadó, Budapest.

- Sebes Gusztáv (1955): *A magyar labdarúgás*. Sport Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Sebes Gusztáv (1981): *Örömök és csalódások. Egy sportvezető emlékei*. Gondolat, Budapest.
- Sipos Péter (2003): *Az MDP sportpolitikája*. História, 8-9.
- Surányi András (1982): *Aranycsapat. A film születése, és ami a filmből kimaradt...* MAFILM, Budapest.
- Szegedi Péter (2003a): *A magyar futball európai expanziója (1900-1944)*. Szociológiai Szemle, 2.
- Szegedi Péter (2003b): *Az első cipőzsinórnál kezdődött... A hivatásos futball kialakulása Magyarországon*. Korall, 4(13).
- Szegedi Péter (2006): *Kinizsi, Dózsa, Bástyá meg a Textilfestők*. Magyar Narancs, 14. Elérhető: http://magyarnarancs.hu/egotripp/palya_a_magasban-65370
- Szegedi Péter (2011): *A futballmező. Kísérlet az 1945 előtti magyar labdarúgószféra történeti-szociológiai modellezésére*. Sic Itur Ad Astra, 62.
- Takács Ferenc (2003): *Futbólia aranykora*. História, 8-9.
- Takács Ferenc (2004): *A sport szovjetizálása*. In: Halmos Ferenc (szerk.): *Száz rejtély a magyar kommunizmus történetéből*. Gesta, Budapest.
- Thaly Zoltán (szerk.) (2000): *100 éves a Magyar Labdarúgó Szövetség*. Szókincs Kiadó, Budapest.
- Tischler János (2005): *„Nemere” fn. informátor jelenti. A Fradi megfigyelése az 1960-as években*. Elérhető: <http://www.rev.hu/rev/html/hu/ugynok/munka/nemere.html>. (*A tanulmány rövidebb változata megjelent Rubicon, 2004/8-9. sz.*)
- Vajna Tamás (2003): *Rúgd és kuss - magyar profi foci anno*. HVG, 2003. május 31.
- Vajna Tamás (2006): *Tribün és Bűnhődés*. HVG, 2006. augusztus 12.
- Zalka András (2003): *„A zsenik tizenegye”*. História, 8-9.
- Zeidler Miklós (2012): *A labdaháztól a Népstadionig - Sportélet Pesten és Budán a 18-20. században*. Kalligram, Budapest.
- Zeidler Miklós (2010): *Nemzeti Stadion - Népstadion - Puskás Ferenc Stadion*. Rubicon, 21(6). Elérhető: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nemzeti_stadion_nepstadion_puskas_ferenc_stadion/

ENGLIS ABSTRACT

In the eastern part of Europe soccer has always been in close relationship with the political sphere. As the most popular sport it was always a state affair in the central and eastern European area. In the countries surrounded by enemies and rivals suffering from inferiority complex, politics sometimes tried to use soccer as a means of legitimation and propaganda.

During the dualistic era of the Austro-Hungarian Monarchy (1867-1918) soccer in Hungary was represented as the symbol of cultural superiority especially in contrast to Austria; in the inter-war period it was an expression of symbolizing being European, i.e. the wish to belong to Western Europe. In the hands of totalitarian socialist powers, soccer became an even more important political vehicle in order to prove the superiority of socialism above capitalism. Moreover, soccer could be used to legitimate dictatorship by exploiting soccer results as the regime's own victories and it could channel the sentiments and passions of the people at the same time, too.